

KUSTBON

FÖRBINDESELÄNK
FÖR
ESTLANDS SVENSKAR

NR 1 ÄRGÅNG 44
MARS 1987

Slottsruinen i Hapsal.

Förbindelselänk för
Estlands svenskar
Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER
Redaktör: *Edvin Lagman*
Redaktionssekreterare:
Hugo Mickelin
Ansvarig utgivare: *Thomas Lorentz*
I redaktionen: *Tomas Dreijer*
Göran Treiberg
Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
Tel. 32 48 78
Kustbons & SOV:s postgiro
35 13 11-6
1987 utkommer Kustbon med
fyra nummer
Prenumerationspris 100 kr
Dödsannonser 125 kronor
Övrig annonsering:
1/1 600:— 1/2 350:—
1/4 175:— 1/8 125:—
ISSN 0345-6706
Östgöta
Correspondenten
Linköping
ÖPPETTIDER
i SOV:s och
KUSTBONS expedition
måndag—torsdag 09.00—14.00

Innehåll

Präglingen av <i>Edvin Lagman</i>	2
Släktforskning av <i>Manfred Westerblom</i>	3
Bussby bröllop av <i>Jonathan Lindström</i>	4
Helgfirande på Rågöarna (forts) av <i>Andreas Enggrön</i>	10
Herbert Lagman estlandssvensk kultur- stipendiat 1987 av <i>Elmar Nyman</i>	11
Det stora slagsmålet på Nybykrogen av <i>Jörgen Hedman</i>	12
Lämna över kulturtraditionerna! av <i>Einar Hamberg</i>	14
SONG:s lyrikgrupp	14
Borby år 1704 av <i>Jörgen Hedman</i>	15
Borbyträff nr II av <i>S.E.</i>	16
Yxa och bål. Rec av <i>Edvin Lagman</i>	17
Inbjudan till Enby-träff	17
SOV:s bibliotek	17
Janne Thurmans Ormsö-besök av <i>Stig Appelgren</i>	18
SOV:s årsberättelse	19
Upprop betr finlandssvenska festlig- heter	21
Till minne av <i>Edith Nordgren</i> av <i>Henrik Melin</i>	22
Familjenytt	22
Födelsedagar	23

Edvin Lagman Präglingen

Levande varelser präglas från livets begynnelse mycket starkt på sin tidigaste omgivning. Detta gäller även människorna. Denna tidiga prägling blir i viktiga avseenden bestämmande för hela livet. Detta är helt naturligt — en människas personlighet byggs ju upp ur ett tomrum, och präglingen blir starkast under den tid då mottagligheten är som störst.

Stannar man kvar i sin ursprungsmiljö märker man inte mycket — om ens något — av detta. Men mister man den, känner man desto starkare den bindning som uppstått. Vi, som fått lämna det gamla utan att kunna återfå det, vet hur det är.

Det är inte underligt att man sysslar med och tänker på det som man vuxit fram ur. Det är inte heller underligt, att man ser det positiva i det som varit. Detta är ett av de lyckliga dragen i människans natur.

Någon tycker måhända att de estlandssvenska frågorna ältats till leda. Knappast! Det finns ofantligt mycket att ta vara på, och ständigt framträder nya, värdefulla infallsvinklar.

Vad har gjorts och vad görs?

Språk och folkliv var det som tidigast tilldrog sig forskarnas intresse. Vi kan observera namn som Freudenthal, Vendell, Gideon Danell, Ekman, Klein och Söderbäck. Senare tider har också gett oss forskare ur den egna kretsen och bland esterna, t ex prof Gustav Ränk — som nyss fyllde 85 och som vi gärna vill önska lycka till. Den historiska forskningen har varit och är kanske särskilt nu mycket aktuell. Bland de äldsta minns vi Carl Russwurm, senare Paul Johansen och Evald Blumfeldt — en tysk, en dansk och en est. Av våra egna bör vi först nämna Viktor Aman, som initierat och med självsyn skildrat, vad som hände oss under andra världskriget och hur vi kom till Sverige. Prägligen av miljö och härkomst har förts vidare, och nu är unga forskare ivrigt sysselsatta med vår historia, som framgår av deras bidrag i Kustbon. Jag syftar på Jörgen Hedman och Jonathan Lindström.

Detta var några namn. Ytterligare många skulle kunna nämnas, exempelvis Elmar Nyman, Nils Tiberg, Per Wieselgren och Svante Jakobsson.

Det är väl tiden 1500—1800-talet, som främst skulle behöva utforskas nu. Medeltiden och den estlandssvenska bosättnings uppkomst har ägnats mycken forskarmöda, 1900-talet känner vi åtminstone något så när. Fr o m 1919 har vi Kustbon som en viktig källa att tillgå. Det religiösa livet har behandlats av Alvin Isberg. Samlingsverket "En bok om Estlands svenskar" söker ge en allsidig överblick över vår gamla bosättnings historia, näringsliv, språk och seder m m.

Tiden i Sverige återspeglas av (hittills) 43 årgångar Kustbon — den 44:e börjar med detta nummer. Av Kustbon framgår också vad vår kulturförening Svenska Odlingens Vänner sysslar med. Och den talar om, att en ny generation estlandssvenskar, de flesta födda i Sverige, med stort intresse söker sig tillbaka till "fädernas gård".

Av Kustbon framgår säkert också, hur arbetet har bedrivits och bedrivs. Tid efter annan görs det upp planer på vad som skall undersökas och skrivas om i tidskriften, och större arbeten planeras. En bok om Estlands svenskar väntar nu på fullbordandet av sista bandet. Ett stort verk har vi därmed lyckats föra i hamn. Vi har även andra, smärre skrifter att notera, om Birkas, om estlandssvenskarnas 25 första år i Sverige, om bygdens ansikte. Men av Kustbon framgår säkert också, att styrning — i varje fall fastare styrning — inte går. Det är i stället oftast den enskildes intressinriktning som blir bestämmande. Just nu rör det sig om estlandssvensk historia under senare åhundraden, bl a flyttning mellan de olika bygderna, sjöfart i äldre tid m m.

Ämnet estlandssvenskarna som forskningsobjekt är outsinligt. Det har forskats och skrivits mycket om dem, men ständigt dyker det upp nya spörsmål, många av ett vidsträcktare intresse, beroende på de estlandssvenska bosättningsområdenas läge mitt i århundradens maktpolitiska strömvirvar.

Meningslös prägling, som tvingar oss att ständigt återvända till ämnet? Nej, en kultur och en historia som är värd att bevaras för kommande tider. Och som kan göra vår egen tillvaro lite mer meningsfull, lite mer färgstark.

Manfred Westerblom

Släktforskning?

Det har skrivits en hel del om oss estlandssvenskar. Jag tänker på Russwurm, jag tänker på rikssvenska präster och missionärer, olika riks- och finlandssvenska studieresande, tillfälliga turister, som plötsligt gripits av storsvensk nostalgi och lekt "upptäcktsresande", politiska agitatorer etc. Mycket av vad som skrivits stämmer. Mycket stämmer inte alls.

Fragment av vår historia har kanske mest sanningsenligt framställts av unga estlandssvenskar i form av olika artiklar i Kustbon och i form av diverse publikationer, t ex "En bok om ESTLANDS SVENSKAR". Flera av dessa publikationer har följts upp med bilagda kartor. Här tänker jag på "Svenskbygden i Estland" och "Karta över Nuckö socken", för att nämna ett par exempel.

Kanske inte i dag, kanske inte heller i morgon — men med all säkerhet i övermorgon — dyker det upp en intresserad avkomling i varje släkt av estlandssvenskt ursprung, som på grundval av ovannämnda eller andra publikationer ställer frågan: "Hur passar vi in i denna bild? Vad hette min farfars far? Från vilken härstammar vi? Hur stor var vår släktgård? Var vi fiskare? Hur många av vår släkt blev kvar eller gick under i kaoset av Andra världskriget?" Frågorna kan bli många — och det kommer snart inte att finnas någon kvar som kan besvara dem. Säkerligen kan många av frågorna aldrig mera få ett riktigt svar — men det vore oansvarigt att inte göra ett ärligt försök att samla data över sin släkt — så långt det nu över huvud taget är möjligt.

För folk, vars geografiska kontinuitet aldrig avbrutits, eller i länder, där man har fri tillgång till sitt geografiska ursprung, föreligger icke något brådskande behov att skriva en familjekrönika, uppräta antavlor, stamtavlor, släktförteckningar, familjeböcker eller helt enkelt notiser och anteckningar över sitt ursprung. Allting finns ju förhanden och fritt tillgängligt. En svensk-amerikan kan obehindrat vandra ifrån sina kyrkböcker i Minnesota till sina förfäders församling i Småland. Han kan fritt forska i dop- och födelseböcker, flyttningslängder, lysnings- och vigselböcker, död- och begravningsböcker, konfirmationsböcker, straffjournaler, regementsrullor osv. Rikssvens-

ken har det naturligtvis ännu lättare. Varför då över huvud taget syssla med släktforskning?

Och ändå tycks den moderna människan ha ett vitalt behov av att forska i sin släkts förflutna. Amerikanerna söker sina "roots" i gamla Europa, europeerna söker sina rötter i de trakter, varifrån de ursprungligen härstammar. Man vill helt enkelt veta vem man är.

Även vi — och kanske i ännu högre grad våra efterkommande — kommer att vilja veta något om släktens förflutna, men vi har det mycket illa förspänt och vi står inför en helt annan situation än svenskamerikanen och rikssvensken. Vår geografiska kontinuitet har helt avbrutits, vi har ingen tillgång till vare sig statliga, kyrkliga eller kommunala folkbokföringsdokument. Praktiskt taget allt som inte förstördes under andra världskriget blev kvar i hembygden.

Vad kan då vi göra? Vad har då vi tillgång till? Det är inte mycket, men det finns.

- a. Dokument och anteckningar som någon i släkten eventuellt fick med sig vid det plötsliga uppbrottet.
- b. De anteckningar och berättelser som gjorts i Sverige av vid ankomsten äldre människor, som ännu hade allt ifrån hembygden i klart minne. Denna generation har redan gått bort.
- c. Fullvuxna barn till generationen ovan, som vid ankomsten hade personliga minnen av svenskbygden, dess byar, gårdar, människor och släktförhållanden. Denna generations tid håller på att löpa ut. När detta har skett, kommer de estlandssvenska ättlingarna i Sverige att famla i fullkomligt mörker.

Vad kan man då göra av det utgångsmaterial, som ännu finns disponibelt? Vad kan vi rädda till kommande generationer av vår släkthistoria? Vi kan utgå ifrån att det blir omöjligt att i ordets rätta bemärkelse uppräta antavlor, stamtavlor, släktförteckningar och familjeböcker. Vi bör inte eftersträva en sådan perfektion, den är från början dömd att misslyckas. Målet för vår "släktforskning" kan t ex vara en familjekrönika, dvs en blandning av släktförteckning och släkthistoria. En sådan krönika kan utformas på flera olika sätt. Ett mycket vanligt sådant är

att först fastställa krönikans undertitlar. Gör man så, har man skaffat sig en mall och fått logik i förfaringssättet. Krönikan kan t ex heta: "Familjen (Slakten) N.N. från X-by". En relativt vanligt mall för undertitlar är:

1. Karta över svenskbygden i Estland.
2. Karta över socknen, ön eller halvön.
3. Slakten och namnet. (Hur fick vi vårt namn? Vem är den förste efter familjenamn bekanta personen i slakten? Alltså: helt enkelt något om släktens öden innan den blev "historisk".)
4. Byn och gården. (Något om byn: län, socken, språkförhållanden etc. Något om gården: namn, efter vad döptes den, areal, djurbestand, byggnader etc.)
5. Släktförteckning. (Här har slakten blivit "historisk", dvs man känner till åtminstone födelse- eller dödsår på "anfadern". Honom kallar man led ett. Det borde icke vara för sent att söka sig tillbaka till mitten av 1800-talet.
6. Vi som kom "hem". (Här kan och bör man berätta om olika sätt enskilda släktmedlemmar kom till Sverige på, t ex emigration, sjuktransporter, flykt, annorlunda vägar etc.)
7. De som blev kvar. (Alla lyckades ju inte komma "hem". Vi hade stupade, deporterade, omkomna under flykten etc. De bör få sin plats i släktkrönikan.)
8. Hemma. (Krönikan kan avslutas med hur slakten funnit sig till rätta i sitt nya-gamla hemland. Nu har slakten inplanterats i det svenska samhället, de efterkommande kan gå till den svenska folkbokföringen och se efter vad som sedan hände. Men det är mindre intressant. Vad som intresserar våra efterkommande är vad som hände innan vi kom "hem".)

Hur skall vi nu bära oss åt för att göra allt detta? En krönika skriver sig icke själv, någon i slakten måste göra det, men alla måste hjälpa till. Arbetet som skall uträttas kan man dela upp i tre avsnitt:

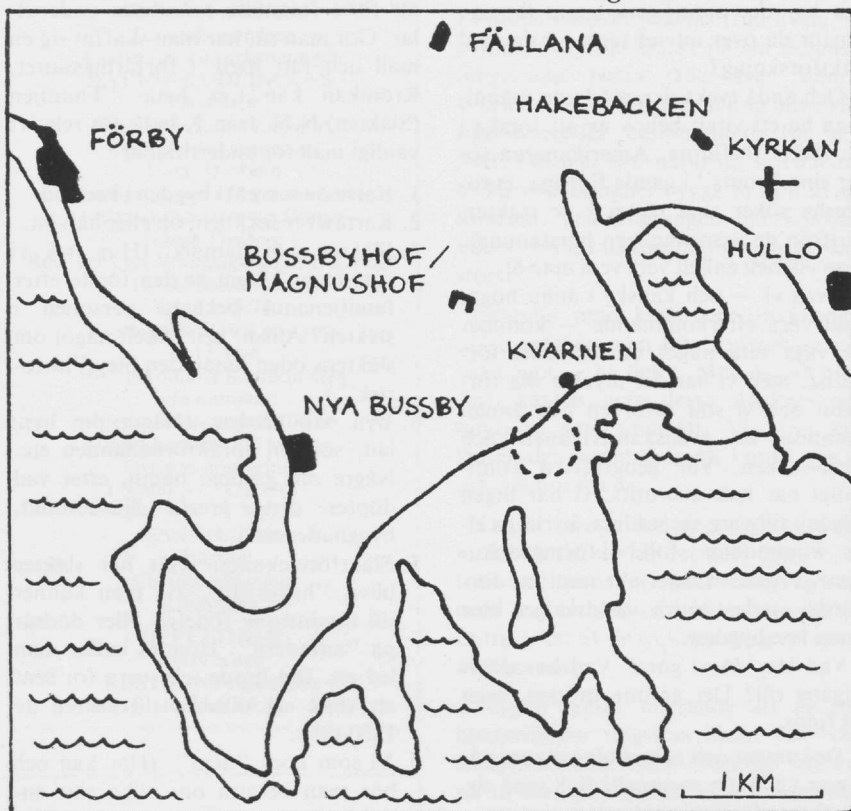
1. Insamling av data och uppgifter.
2. Katalogisering och sammanställning av materialet.
3. Tryckning och tryckkostnader.

Till dessa tre punkter återkommer jag i nästa nummer av Kustbon.

Jonathan Lindström

Bussby bröllop

”... herrskapet hafwer på Bussby i Wormssöö ett säterij opbygdt och dher under ägorne lagdt...”

Bussbyområdet på Ormsö. Det av Russwurm utpekade läget för det gamla Bussby har markerats med en streckad cirkel. Det gamla Tompo låg en knapp km norr om Fällana enligt Russwurm, det nya Tompo intill Magnushof. Höjdkurvan för drygt två meter över havet (hämtad från A Laasi, Ormsös landskapsbild, Svio-Estonica 1939. Tartu 1940) har ritats ut. Ungefär mitt emellan denna och den nuvarande stranden gick det tidiga 1600-talets strandlinje.

Den mest välkända av de sägner som berättades på Ormsö om händelser i det förflutna är förmodligen den som går under namnet ”Bussby bröllop”. I denna förklaras hur ormsöbyn Bussby för länge sedan utplånades i samband med ett bröllop. Den sannolikt tidigaste nedteckningen av sägnen gjordes vid 1800-talets mitt av Carl Russwurm och publicerades i hans stora arbete om estlandssvenskarna ”Eibofolke”. Här följer Russwurms version i fri översättning från tyskan:

”Bussbybönderna var rika, då blott en bonde bodde på var och en av byns 15 hakar, men de var också övermodiga. De unga männen red aldrig på sina stolta hästar utan sadel och bar stora ridstövlar med sporrar, medan de unga kvinnorna smyckade sig med ringar och spännen av guld och silver. Ett år firades 15 bröllop i Bussby, vid vilka det gick vilt till. Dessutom sammanlevde då 15 par, som ingalunda var

vigda. Dansandet, ätandet och drickandet hade inga gränser. I sitt övermod dansade de till säckpipemusik också i det fria. Då dök en havsman upp ur havet liksom en väldig mänsklig gestalt. Han blandade sig med de dansande, men när spelmannen inte spelade som han önskade grep han honom vid huvudet och vred halsen av honom. Sedan tog han själv säckpipan och spelade så mästertligt, att alla dansade omkring i vild lust och glädje. När han slutligen begav sig tillbaka till havet, följdes han av hela sällskapet som försvann i vattnet. På samma gång översvämmades byn utav havet så att endast en brudgum lyckades rädda sig på vinden till sitt spannmålsförråd. Med sitt mäsingsspanneprydda bälte drog han också bruden till sig.

När invånarna från de andra byarna anlände var byn som utdöd. Den enda mänskliga varelsen (inom synhåll) var spelmannen, men han var död och

korsfäst på en dörr; under honom låg säckpipan. Efter långt letande gav sig också det gömda brudparet tillkänna. Efter denna händelse drogs byn in till godset och byns ägor utgör numera Magnushofs åkrar. Men ormsöborna, som ännu kan peka ut den väg de olyckliga dansade ner i havet, avskyr sedan dess bruket av säckpipan.”

Det finns gamla ormsöbor som än i dag minns hur de rös av obehag när de för över ett halvsekel sedan hörde sägnen berättas. Dessbättre har den inte mycket med den historiska verkligheten att göra. Om den händelse som ligger till grund för sägnen lämnar Per Wieselgren i ”Ormsö ortnamn och bebyggelsehistoria” flera uppgifter, liksom Efraim Dahl i sin otryckta ormsöhistoria. Wieselgrens och Dahls källor ger tillsammans med en hel del annat källmaterial några inblickar i det gamla Bussby, hur byn utplånades på 1630-talet och vad det blev av bussbybönderna.

Det gamla Bussbys läge

Från den tid då det gamla Bussby existerade finns inga kartor bevarade som skulle kunna ge upplysningar om byns läge, men på Russwurms karta från 1800-talets mitt har platsen markerats, kanske med utgångspunkt i någon husrest. Enligt kartan befann sig byn ett par kilometer öster om det på 1900-talet återuppståndna Bussby, inte långt från Hulloviken vid Kärret. Märkligt nog är det inte i direkt anslutning till Magnushofs åkrar, att döma av en modernare karta (Tammekann s 16). Inte heller det utprickade läget för det försvunna Tompo på Russwurms karta verkar helt invändningsfritt. Skulle någon av Kustbons läsare sitta inne med uppgifter om dessa byar (inkl det gamla Bynäs) får de gärna höra av sig.

De gamla skriftliga källorna visar i alla fall att Bussby inte kan ha legat alltför långt från den punkt Russwurm pekar ut. I 1500-talets vackeböcker räknas ormsöbyarna upp i den ordning de ligger längs stranden om den följs med sols. Uppräkningen börjar med Bussby, fortsätter med Förby och går sedan varvet runt till Hullo och sist Tompo, vilket visar att byn bör ha legat mellan Förby och Tompo på sydvästra delen av ön.

I landboken 1606 anges byarnas ungefärliga avstånd från Ormsö kyrka och Hapsal. Bussby låg en åttondels mil från kyrkan och två och en halv mil från Hapsal. Avstånden för Förby var en halv och tre mil, för Hullo en åttondels och två och en fjärdedels mil och för Tompo en åttondels och två och en halv mil. De grova avståndsangivelserna antyder, att det gamla Bussby snarast låg närmare platsen för Mag-nushof än för det nya Bussby.

Byns storlek fram till och med 1636/37

Bussby hör till de 13 på 1500-talet omnämnda ormsöbyar som alla kan antas ha grundats senast vid 1300-talets mitt av svenska kolonister, huvudsakligen från Nyland. Att döma av det haketal (haken var ett jordmått som bl a på Ormsö delades i 24 alnar) Bussby hade omkring 1560 var byn troligen öns största by redan under medeltiden, så som den skulle vara fram till sitt utplånande.

Från 1565 fram till 1636/37 finns det flera möjligheter att kontrollera byns storlek, dels i hakar, dels i antal bönder. År 1565 var Ormsö ännu tämligen förskonat från de krigståg och plundringar som skulle fylla 1500-talets senare del. I Bussby fanns då 30 bönder på 15 hakar, i alla byarna på ön 172 bönder på 81 hakar. Trots att Bussby bara var en av 13 byar hade den alltså mer än en sjättedel av bönderna och hakarna. Närmast efter i storlek kom Sviby i sydöst, som hade 21 bönder på tolv hakar. De övriga byarna hade mellan 21 och sju bönder på åtta till tre hakar.

I och med bl a tartarernas härjningar vid 1570-talets mitt minskade ormsöböndernas antal och det "besatta" haketalet mot 1500-talets slut med en tredjedel. Efter sekelskiftet kom ytterligare plågor i form av krig, hungersnöd och pest, så att endast 87 bönder på drygt 34 hakar fanns kvar på ön 1606, att döma av detta års revision. Tillförlitliga i detalj eller ej, så visar dessa siffror ändå att bönderna genomlevde svåra år. Ännu på 1620-talet, då befolkningen hade hämtat sig något, fanns inte mer än omkring 130 bönder på drygt 41 hakar. Följande sammanställning visar utvecklingen i Bussby:

År	Bönder	Hakar	Alnar
1565	30	15	
1588	19	9	
1591	19	11	
1595	23	10	18
1606	12	4	12

1626	22	7	13
1628	25	9	4
1633	28	11	19
1636/37	26	7	21,5

För 1633 och 1636/37 gör avsaknaden av uppgifter för vissa byar en jämförelse omöjlig, men dessförinnan utgör bussbybönderna mellan 14 och 20 % av det totala antalet bönder på ön, medan haketalet varierar mellan 13 och 22 %. Genomsnittet låg på 17 respektive 18 %, dvs en dryg sjättedel.

Det är rimligt att anta, att en ormsögård på 1600-talet beboddes av i medeltal minst sex personer (en rymling från Bussby hade sex söner!), vilket betyder att Bussby strax före sin undergång beboddes av över 150, kanske närmare 200 män, kvinnor och barn.

Byn och dess invånare

Till byns byggnader hörde boningshus, säkerligen utan skorsten, ladugårdar, förrådshus, kanske någon avsides belägen smedja och möjligen något som kan beskrivas som en föregångare till de bönhus som varje ormsöby med självaktning lät bygga sig i början av 1900-talet. Russwurm berättar att ett kapell skall ha stått på en kulle i närheten av Bussby vid godset. Den kallades då ännu *Kabul'backa*. Det sades att man vid bygget av godsets väderkvarn på kullen ett tjugotal år tidigare (dvs omkring 1835) hade påträffat människoben. Omöjligt är inte, att bussbybönderna en gång i tiden hade en begravningsplats med ett kapell i anslutning till byn. Något liknande fanns på Runö redan under medeltiden. (Den av Russwurm utpekade platsen för det gamla Bussby ligger alldeles intill den gamla kvarnen. Se kartan i Kustbon nr 1 1967, s 54.)

Vid revisionen 1591 bedömdes Bussbys tillgångar: "sannligh ååker, . . . Liten Enng och wedeskogh, Ingen timberskogh eller quarnestelle, Temligitt fiskierij och Mulebete (betesmark), Liten humble Gårdh, liten Kirsberre Gård." I ungefär samma ordalag beskrivs de övriga ormsöbyarna, även om humle och körsbär var ganska ovanligt. Den sandiga jorden fanns nästan överallt på ön och skulle bli till nytta när potatisen infördes drygt två sekel senare. Bristen på timmer och ved var också i stort sett allmän och var ett plågsamt problem för ormsöborna under lång tid.

Revisionen 1606 påminner om 1591 års revision, men nu saknas en del uppgifter och byns "wedhsokogh" och "Enger" bedöms som "Temelige".

År 1591 hade den genomsnittlige

bussbybonden en häst, 1,8 oxar och 1,9 kor, vilket var klart under genomsnittet på ön: 1,1 hästar, 2,4 oxar och 3,3 kor. Siffrorna 15 år senare är osäkrare, men då tycks bussbybönderna ha haft det ungefär lika bra eller något sämre ställt än de övriga bönderna.

Bussbygårdarna var under åren 1565—1606 i genomsnitt ungefär lika stora som gårdarna i de övriga byarna, liksom andelen ödehakar.

Boskapsskötseln, åkerbruket och fisket var säkerligen vad de flesta bussbybönderna med sina familjer ägnade sig åt, men en och annan bonde hade också uppgifter eller färdigheter av annat slag. År 1595 kallades en bonde i byn för Gorris Smittson (1596 Goris Smidtsson). Han var uppenbarligen son till en smed eller snarare smideskunnig bonde, som sannolikt hade levt i byn tidigare. Åtminstone under åren 1626 till 1633 fanns i Bussby en Paul Lukason, om vilken det efter det han har rymt från byn finns antecknat att han var smed.

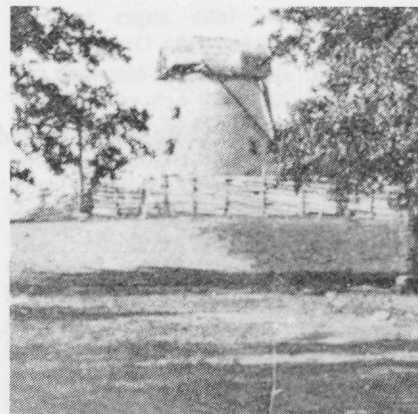
Bussbybonden Olof Sehlsteckers (1626—1636/37) tillnamn betyder enligt Wieselgren "den som sticker sälar (med harpun)". Att det var frågan om ett tillnamn och inte ett släktnamn framgår av 1626 års vackebok, där "Sehlsteker" står som en yrkestitel. Olof räknades som fribonde 1628, vilket innebar att han var fri från ordinarie pålagor mot en penningavgift.

En annan fribonde var Mats Clausson, gårdsinnehavare i Bussby åtminstone från 1606 och framåt. År 1606 var han fri från pålagor "för then stoor-gestning" han ansvarade för, vilket sannolikt innebar att han skulle hålla resande i kronans tjänst med kost och logi. Åren 1613 och 1626 omnämns han som länsman. En sådan fanns i Bussby redan på 1570-talet. "Bwssbeu Jopen" hörde till de fyra länsmän från Ormsö, som den 14 maj 1577 besökte den svenske fogden på Dagö, sannolikt för att lämna upplysningar om ryssarna, som då innehade Hapsals slott.

I byn fanns inte bara folk som höll reda på böndernas skyldigheter utan också minst en som såg efter deras rättigheter. Brus Ambrosson intygade med tre andra ormsöbor att en avskrift av Gustav II Adolfs bekräftelse av fadern Karl IX:s skyddsbrev överensstämde med originalet.

Utöver bönderna hörde till byns invånare en grupp som närmast kan beskrivas som torpare. Det var lösdrivarna, som saknade beskattningsbar jord. År 1620 och 1626 fanns tre lösdrivare i byn, 1628 två men 1633 ingen. Åtmins-

11
 is med vore rym boomerckier
 Bruse A Ambruss
 i Busby
 S. A 1171 B. B

Busbybonden Brus Ambrossons bomärke under en kopia av Gustav II Adolfs bekräftelse av Karl IX:s skydds brev, tillkommen någon gång under åren 1626—1636. Den här synliga texten lyder "... med väre egne boomerckier/Bruse (bomärke) Ambruss(on)/i Busby".

Godsets kvarn, kanske byggd på den plats där ett kapell tillhörande de gamla bussbyborna kan ha varit beläget.

tone en av de två 1628, Siffer Olofsson, var fem år senare bonde, om än på en tämligen liten gård.

Byns undergång

Det som slutligen skulle leda till Bussbys undergång var att byn ett par årtionden in på 1600-talet kom i fältherren och greven Jakob De la Gardies ägo, men redan tidigare hade en del av bussbybönderna andra herrar än kronan.

Fyra bussbybönder arbetade från 1590-talets början för prästen fram till dess att några kärslättbönder i deras ställe utsågs till prästbönder senast 1626. År 1604 tilldelades en Magnus Brümmer, officer under Engelbrecht von Tiesenhagens fana, som pant för en summa pengar Enby på Nuckö, Saxby och tre hakar i Bussby på Ormsö. I Bussby lät Brümmer enligt Russwurm inrätta ett hovlager på två hakar. I vackeboken 1606 sägs han ha sin "sättegårdh" i Bussby på två ödehakar under Hapsals slott (dvs tillhörande kronan) utöver de tre hakarna, som då beboddes av sex bönder.

Ännu 1615 innehade han sin pant, men senast 1620 var han borta från Bussby. Russwurm menar att det var denne Magnus Brümmer som gav namnet åt Magnushof. År 1620 var Jonas Ruuth innehavare av fyra hakar i byn, medan de övriga hakarna låg under slottet med Hans Fersen som innehavare.

Slutligen fick Jakob De la Gardie den 17 november 1625 ett preliminärt köpebrev på Hapsals slott. Hakar som tidigare förpantats till andra personer fick han inlösa och avkorta betalningssumman med motsvarande belopp. Fr o m 1627 hade han hela området i sin hand och det slutliga köpebrevet daterades 11 maj 1628. På Ormsö låg då under slot-

tet Bussby, Sviby, Kärrslätt, Förby, Rälby och Diby, men vartefter skulle De la Gardie lägga fler ormsöbyar under sig.

I köpebrevet underströks att köparen och hans efterträdare hade rätt att sälja, förpanta, bortbyta, skänka bort eller på annat sätt handla efter eget gottfinnande med egendomen. Det var något som skulle visa sig ödesdigert för bussbybönderna.

Mycket talar för att förhållandena i Bussby under byns sista tio år försämrades så kraftigt att byns bönder kanske hade det sämst ställt på ön och att en del av dem t o m var så fattiga att de tvingades ge sig av. En fingervisning om detta ger en jämförelse mellan bussbygårdarnas och de övriga ormsögårdarnas genomsnittliga storlek. Eftersom detaljerade uppgifter från 1636/37 endast finns om sex ormsöbyar (Sviby, Kärrslätt, Förby, Rälby, Diby, Saxby) förutom Bussby, omfattar jämförelserna nedan även för tidigare år endast dessa byar.

Under de drygt 40 åren 1565 till 1606, som ju till stor del kännetecknades av oroligheter och ödeläggelse, varierade kvoten mellan den genomsnittliga bussbygården och den genomsnittliga gården i de övriga sex byarna mellan 1,1 och 0,9, med ett medelvärde mycket nära 1. Någon särskild utvecklingsriktning avslöjar inte de fem kvoter som finns till hands från 1565, 1588, 1591, 1595 och 1606.

Annorlunda förhåller det sig med kvoterna från 1620- och 1630-talen: 1626:1,1, 1628:1,0, 1633:0,9, 1636/37:0,8. Bussbygårdarna genomgår en stadig minskning i relativ storlek, och vid tiden strax före byns utplånande är de mindre än någonsin jämfört med de sex byarna. Den andel av Bussbys totala haketal som inte var öde sjönk

också drastiskt mot slutet i relation till andelen hos jämförelsebyarna. Vid de fyra tillfällena då uppgifter lämnas under de sista tio åren var kvoterna 0,9, 0,9, 0,9 och 0,7.

Slutligen finns flera belägg för att bussbybönder övergav sina gårdar. I vackeboken 1636/37 uppges de två bussbybönderna Olof Hansson och Siffer Grelsson ha lämnat sina gårdar på grund av fattigdom. Några sådana uppgifter finns inte om bönder i de sex byar som utöver Bussby är medtagna i vackeboken. Endast om dibybonden Olof Michelsson sägs att han "ist verarmett". Fler upplysningar finns att hämta i en förteckning över "förrymda" ormsöbönder, som troligen har kommit till kort tid efter vackeboken 1639/40, eftersom den förvaras vid denna och en av förteckningens bönder ännu 1639/40 var kvar som bonde i en av ormsöbyarna. Av åtta bönder i förteckningen är mer än hälften — fem — från Bussby. Tre av dessa är med i vackeboken ännu 1636/37, men om en av dem — den ovannämnde Siffer Grelsson — finns som nämnts antecknat att han redan var försvunnen. Som synes är den stora majoriteten av de förrymda och utarmade ormsöbönderna från Bussby. När anledningen till flykten anges är den fattigdom, men naturligtvis har hotet om och genomförandet av Bussbys utrymning varit en pådrivande faktor.

Bussbygårdarnas minskande relativa storlek, andelen ödehakar samt utarmade och förrymda bönder är fakta som var för sig måhända kan bortförklaras men som tillsammans visar att Ormsös största by kort före sin undergång var en fattig by, kanske den fattigaste på hela ön. Om orsaken kan endast gissas. Varken överbefolkning eller ett medvetet tryck från överheten är

förklaring vars trovärdighet går att underbygga. Fattigdomen kan i sin tur ha varit en av orsakerna till att just Bussby utrymdes.

Bröllopets kronologi

”Sal: Fältherren Grefwe Jacob Delagardie funderade hoflägret i . . . Buusby 1636, och heela Byen togs till hofläger” skrev den före 80-årige ormsöprästen Jonas Mystadius i ett brev daterat den 21 maj 1688. Det är enda gången årtalet för Bussbyhofs grundande omnämns, men dessvärre innehåller prästens brev flera sakfel och det skulle därför kunna misstänkas att prästen tagit miste på ett eller annat år också när det gäller denna händelse, som låg mer än ett halvsekel tillbaka i tiden.

Säkrare datering ger vackeböcker och räkenskaper från 1630-talet. Viktig är också Mystadius företrädare Johan Schäffers längd över ormsöbönderna som ingår i en samling betitlad ”Prästerernas lantrullor 1637”. Som Wieselgren påpekat bör prästrullan från Ormsö ha kommit till före 1637, då Schäffer dog 1636. (Gränsen kan förmodligen pressas ytterligare ett halvår tillbaka i tiden, eftersom Schäffers efterträdare Mystadius utsågs till kyrkoherde den 12 juli 1636.) Schäffer, som visserligen är slarvig när det gäller böndernas namn, gör ändå helt klart, att bussbybönderna redan vid prästrullans tillkomst var utflyttade och att Bussbyhof var anlagt. Bussby är nämligen inte med bland de uppräknade byarna, flera före detta bussbybönder återfinns i andra byar och bönderna i sju byar lyder under ”Nyhoff i Busby”. Emellertid saknas Hakebacken och Fällana, två byar som helt befolkades av bussbybönder. Att de inte omnämns i prästrullan kan möjligen tyda på att utflyttingen ännu inte var helt avklarad. Ytterligare en tidsgräns, om än lite senare, ger Dahl: ”Den 3 februari 1637 omtalas endast ’Hoff Buschby’ utan att någon by nämns med detta namn.”

Märkligt nog räknas bussbybönderna upp i sin gamla by i vackeboken 1636/37, som sträcker sig från påsk till påsk, och de betalade enligt denna skatt i vanlig ordning hösten 1636.

Sammanjämkas de ovannämnda uppgifterna blir bilden av händelseförloppet den, att bussbybönderna ännu våren 1636 bodde kvar på sina gårdar och besådde sina åkrar, men att de sedan under året tvingades överge byn. Skörden fick de dock själva behålla och betala skatt för. Den gamle prästen tycks därmed ha haft rätt; byn utrymdes 1636.

Troligen besåddes åkrarna samma höst med drygt 80 tunnor råg för Bussbyhofs räkning och vid ungefär samma tid anställdes en förvaltare. I vackeboken 1636/37 uppges nämligen att en ”Ambtman auf Wormbs” fick ett halvt års lön, till skillnad från övriga ämbtsmän under Hapsal som fick för ett helt år. Sannolikt uppfördes också ett antal godsbyggnader i samband med Bussbyhofs grundande, men det är först i räkenskaper 1639/40 enstaka uppgifter om dessa dyker upp. Från något senare år finns desto utförligare inventarier där minsta gångjärn registreras, men här är det inte Bussbyhofs utan de gamla bussbyböndernas öden som skall skildras.

Bussbyböndernas öden

Som om inte Bussbys fattigdom och stundande undergång vore nog, sprider en grym olyckshändelse ett otäckt sken över byns sista tid. I vackeboken 1636/37 finns antecknat om den tidigare nämnde säljägaren Olof Sehlstecker, att han brunnit inne i sin stuga och att sonen och svågern tagit över gården. Olof slapp därmed att i livet lämna hembyn, men för byns övriga bönder återstod ingenting annat än att packa sina tillhörigheter och med familjer och djur ge sig av från den jord de och deras förfäder brukat i minst tio generationers tid.

Källmaterialet tillåter en uppdelning av bussbybönderna 1636/37 i tre grupper: de som överflyttades till andra byar på ön, de som rymde från ön och de som försvinner helt utan spår.

Den minsta gruppen är de förrymda bönderna. Av de 28 bönderna 1636/37 finns tre med i förteckningen över förrymda bönder (nr 5, 13 och 23), men en av dessa anges redan 1636/37 vara försvunnen (nr 5). Ytterligare en kan med en viss tvekan räknas till denna grupp, även om han inte nämns i förteckningen. Det är Olof Hansson (nr 1), som enligt vackeboken lämnat sin gård på grund av fattigdom. Två bönder — Paul Lukasson och Homman Thomas — rymde dessutom så tidigt, att de i vackeboken 1636/37 hunnit ersättas med nya bönder. Några korta uppgifter om vad som blivit av rymmarna finns i förteckningen. En var i Reval, en annan hade varit krögare vid Treiden men var nu också i Reval, en tredje ”skall in Treiden krogh vara” och en smed antogs vara vid Nöding i Fellin. Om den femte förrymde bussbybonden saknas upplysningar om vistelseort.

Gruppen bönder som försvann utan spår omfattar fem bönder (om inte nr 1 Olof Hansson räknas med). Det är

tänkbart att åtminstone någon av dem var äldre släkting till en av de flyttande bönderna och inhystes hos denne i hans nya gård. Något sådant har uppenbarligen ägt rum med nr 27 Simon Persson, som här inte har inräknats i gruppen försvunna bönder. År 1633 hade Simon Persson en nio alnars gård i Bussby men 1636/37 hade den krympt till fem alnar. Bredvid honom fanns då en Simon Simonsson på tre alnar, sannolikt en son som fått överta en del av gården. Simon Simonsson uppges i en förteckning över omflyttade bussbybönder ha hamnat på en gård i Förby, men fadern, som inte nämns i flyttförteckningen, står som innehavare av förbygården i vackeböckerna 1637/38 och 1639/40. Först därefter uppges Simon Simonsson vara gårdens innehavare.

En och annan av de försvunna bönderna kan ha lämnat ön, exempelvis nr 25 Lars Lukasson, säkerligen bror till den Paul Lukasson som rymt från gården något tidigare. Kanske fanns möjligheten att bosätta sig i Nuckö socken. Mindre troligt är att någon av de försvunna bönderna slagit sig ner i en ormsöby som inte tillhörde Bussbyhof, eftersom deras namn inte kan återfinnas i prästrullan. Prästrullans namn är dock inte alltid korrekta, så möjligheten går inte att utesluta helt.

Den klart största gruppen utgjorde de omflyttade bönderna, men innan vi går in på dem skall en jämförelse göras mellan gårdsstorlekarna hos de olika grupperna. De förrymda böndernas gårdar hade en genomsnittstorlek på 7,8 alnar, men om hänsyn tas till att några av uppgifterna hämtats från 1633 års vackebok, då gårdarna överlag hade större alntal, bör siffran korrigeras till 6,0 för att lättare kunna jämföras med 1636/37 års uppgifter. Värdet för de fem försvunna böndernas gårdar är 4,8, men för de omflyttades gårdar är det 8,3 eller högre, om några bönder som inte helt säkert kan klassificeras som flyttade räknas bort.

Siffrorna antyder att det i första hand var smågårdarnas bönder som lämnade ön eller försvann på annat sätt. Antagligen var det dessa bönder som hårdast drabbades när resurserna blev knappa.

Med säkerhet 17, och med stor sannolikhet ytterligare två av de 28 bönderna i vackeboken 1636/37, dvs minst två tredjedelar, kan visas ha flyttats till andra ormsöbyar. Till hjälp för deras identifiering finns dels en inte helt pålitlig förteckning över 18 flyttade bussbybönder, dels vackeböcker från tiden före och efter flyttningen med en del intressanta anteckningar.

Till Förby flyttade fem bönder (nr 4, 11, 15, 26 och 27), varav två (nr 26 och 27) hamnade på samma gård, till Kärrslätt kom en bonde (nr 21). Enligt förteckningen flyttades en bonde till Rälby (nr 16), men att döma av vackeböckerna är det troligare att han hamnade i Diby. Till Sviby kom med säkerhet två bönder (nr 7 och 8). Ytterligare två bönder i Sviby (A och D) uppges vara komna från Bussby, men en av dem kan inte identifieras med någon bussbybonde 1636/37 eller tidigare, den andre fanns i Bussby 1633 men inte 1636/37. En (nr 22), möjligen två (nr 3) bönder flyttades till Tompo.

De hittills uppräknade bönderna hamnade på ödegårdar i redan bebodda och fungerande byar. Endast i Förby, där fyra av tio bönder var komna från Bussby, kom de att utgöra mer än en obetydlig del av byarnas invånarantal.* Annorlunda förhöll det sig med de bönder som flyttades till "Backen" och "Fellen", eftersom de kom att sakna grannar. Backen eller Hakebacken, som ursprungligen tillhört kyrkan, hade antagligen sedan minst 40 år tillbaka legat helt öde (se bilaga till Mystadius brev). Hit kom nu fyra bussbybönder (nr 2, 6, 19 och 24).

Fellen eller Fällana, vars namn kan tolkas som skogshyggen eller fällen, låg mitt på Ormsös västra del och omnämns tidigast i vackeboken 1637/38. Byns fyra bönder uppges vara inflyttade från Bussby, men av dessa är det bara tre (nr 9, 14 och 28) som kan återfinnas bland bussbybönderna 1636/37. Den fjärde (B) kan möjligen vara son till en av de gamla bussbybönderna. Sannolikt uppstod byn Fällana först i samband med Bussbys utrymmande och ödeläggande. Den lilla byn, som före andra världskriget var Ormsös minsta till arealen, kan därför betraktas som en arvtagare till det gamla Bussby.

Om någon hänsyn togs till släktband vid fördelandet av bussbybönderna mellan byarna går inte att avgöra, men det förefaller troligt. *Mot* det talar att det fanns fyra par med samma fadersnamn (dvs möjliga bröder) bland de omflyttade bönderna, av vilka alla splittrades. *För* det talar att en far och en son som i Bussby hade var sin gård (nr 26 och 27) hamnade på samma gård efter flyttningen och att Jurgen Torstensson (nr 22), sannolikt son till en

styrman Torsten i Tompo men flyttad till Bussby senast 1633, flyttade tillbaka till Tompo 1636.

Fördelarna med att flytta bussbybönderna och anlägga Bussbyhof var för godsherrn inte endast att all avkastning från byns jord blev tillgänglig och att ormsöböndernas dagsverksskyldighet kunde utnyttjas effektivare. Ödegårdar i flera byar blev också uppodlade. I Sviby, Förby, Saxby, Kärrslätt (kyrkans hakar oräknade), Rälby och Diby var 1636/37 8 hakar 4 1/2 alnar öde, men året därpå bara 1 hake 15 alnar. Av de drygt 6 1/2 hakar som utgjorde mellanskillnaden hade större delen — minst 4 hakar 20 alnar — övertagits av bussbybönder. Till detta kommer Hakebackens och Fällanas 27 alnar.

Bussbyborna bör ha haft svårare att uppskatta dessa fördelar. De omflyttade bönderna fick visserligen sina nya gårdar fria från pålagor under de två åren 1637 och 1638, så att de skulle få tid att sätta dem i stånd, men en jämförelse mellan storlekarna på de gårdar de lämnade och de gårdar de flyttade till visar att bönderna förlorade på bytet. I 14 fall finns utförliga uppgifter. Att döma av de upplysningar om gårdsstorlekar som lämnas i flyttförteckningen var för dessa 14 bönder förlusten i genomsnitt en tiondel av gårdarnas alntal, men jämförs 1636/37 och 1637/38 års vackeböcker var den två tiondelar. Samtidigt ökade gårdarnas alntal i de sex jämförelsebyarna med en femtondel, så att bussbybönderna vid flyttningen kom att sacka efter med kanske så mycket som en fjärdedel. Möjligen mildras denna genomsnittliga förlust av att en del bönder kan ha tilldelats jord utan att tidigare ha varit bönder i Bussby, men de som lämnade gårdar efter sig framstår ändå som förlorare.

Med hjälp av vackeböcker och revisioner från 1637/38, 1639/40, 1645/46, 1646/47, 1648, 1651/52, 1652, 1663/64, 1666/67, 1675 och 1688 går det att följa böndernas öden framåt i tiden. För Hakebacken saknas dock uppgifter efter 1639/40. Av de övriga sammanlagt 16 bönderna 1637/38 fanns åtta kvar 1645/46, sex 1651/52, fem 1652, fyra 1663/64, två 1666/67 och en, Jurgen Torstensson i Tompo, 1675. Före 1688 var också den siste bussbybonden borta.

I medeltal stod de omflyttade bussbybönderna som innehavare av sina nya gårdar i omkring 15 år. De bönder i Sviby, Förby, Saxby, Kärrslätt, Rälby och Diby som inte var komna från Bussby och som finns upptagna i

1637/38 års vackebok kan i medeltal följas nästan exakt lika långt fram i tiden. Det antyder att de omflyttade bönderna inte har haft några större problem att bo kvar på de gårdar de tilldelades. Uppgifter 1652 om antalet hästar, oxar och kor omfattar endast en då nyligen avliden och fem ännu levande bussbybönder men talar inte emot antagandet att bussbybönderna klarade sig hyggligt.

Sammanfattning

Den beskrivning av det gamla Bussby och "bröllopet" som sägnen ger har inte mycket att göra med verkligheten, men det är ju inte heller i egenskap av historisk källa den skall betraktas. I stället har den sitt värde som dramatisk berättelse, och att den ännu under detta sekel har fått folk att rysa ger den ett gott betyg. Ormsöborna kan aldrig ha svävat i ovisshet om att det var gods-tjänstmän och inte näcken som låg bakom byns utplånande. Om inte annat blev de på 1700-talet påmind om hur det kunde gå till, när ormsöbyarna Tompo och Bynäs delade Bussbys öde.

Det de skriftliga källorna har att berätta om Bussby kan sammanfattas i korta ordalag. Byn var så långt tillbaka det går att kontrollera Ormsös största, med en dryg sjättedel av befolkningen och åkerarealen. Befolkningen kan ha uppgått till närmare 200 personer fördelade på 28 gårdar några år innan byn försvann. Kanske hade de ett litet kapell i anslutning till byn. Bussbybönderna ägnade sig åt fiske, boskapsskötsel och jordbruk, någon av dem var smed och en annan var säljägare. Bland byborna fanns också de som hade tilldelats förtroendeposter av överheten. Bussby bör främst genom sin storlek ha haft en central roll bland ormsöbyarna.

Till byn hörde åker och äng, betesmark och fiskevatten och i trädgårdarna växte humle och körsbär. Ändå förefaller det som om bussbybönderna inte hade det fullt så väl ställt som ormsöbonden i genomsnitt, även om skillnaden inte var stor. Under de sista tio åren tycks den dock ha vuxit. Gårdarna krympte och andelen ödehakar ökade i jämförelse med andra ormsöbyar. En och annan bonde tvingades överge sin gård på grund av fattigdom och inför hotet om byns utplånande. Värst utsatta var bönderna på de minsta gårdarna. De som lämnade ön sökte sig uppehålla på fastlandet i staden Reval eller vid något gods på landsbygden.

"Bussby bröllop" genomfördes av allt att döma efter vårsadden 1636. Åtminstone två tredjedelar av bussbybönderna

* Enligt Dahl omtalas 1637 nyinflyttade i Sviby på 2 hakar, i Förby på 1 och i Rälby på 1 hake. Dessa uppgifter stämmer inte exakt med uppgifterna i det material som har använts ovan. Skillnaderna kan skyllas på brister i källmaterialet.

flyttades över till ödehakar i andra ormsöbyar, men något som kan betraktas som ett nybygge uppstod också: Fällana.

Därmed hade Jakob De la Gardie kommit över Bussby jord och såg samtidigt till att åkrarna i de övriga byarna och böndernas dagsverkskyldighet utnyttjades effektivare. De omflyttade fick ett par års pålagfrihet, eftersom de måste sätta sina nya gårdar i stånd. Dessa var mindre än de gamla gårdarna, men bussbybönderna tycks ändå i det långa loppet ha klarat sig lika bra som de övriga ormsöbönderna.

Det är förvånande att bönderna inte i någon hittills känd supplik till överheten klagade över att deras största by jämnats med marken. Godsherrn hade visserligen lagen på sin sida, men för bönderna måste det ha framstått som ett svårt övergrepp. Kanske var det så, att när ormsöbornas kamp för sina rättigheter kom i gång på allvar efter 1600-talets mitt, viktigare saker fanns att strida om än en händelse som inträffade årtionden tidigare och som det inte gick att göra mycket åt. Enda omnämnandet från böndernas sida skedde omkring 1680, då inte längre någon av de gamla bussbybönderna säkert kan sägas ha funnits kvar i livet. I en supplik från denna tid nämns bland många klagomål över godsförvaltningen endast i förbifarten att: "... herrskapet hafver på Bussby i Wormssö ett säterij opbygdt och dher under ägorne lagdt ...". Ändå var "Bussby bröllop" genom sina följder en av de betydelsefullaste händelserna i öns historia. Tiden från 1636 fram till 1800-talets slut — långt över 200 år — skulle komma att präglas av ständiga konflikter mellan Bussbyhofs herrar och ormsöbönderna.

TILLÄGG:

BUSSBYBÖNDERNA 1636/37

Bussbybönderna numererade i den ordning de finns upptagna i vackeboken 1636/37, med uppgift om vilken by de flyttats till eller vad som annars blivit av dem. Stavningen av namnen har i de flesta fallen moderniserats. F = Flyttförteckningen, R = Rymmarförteckningen, O = Öde okänt.

1. OLOF HANSSON, "hat die Lande auss armuth verlass."
2. MATS JAKOBSSON, Hakebacken.
3. URBAN URBANSSON, ej i F, men namne i Tompo 1637/38 och i prästrulan, ej namne i Tompo 1626.
4. ANDERS BROSSON, Förby (senare skeppare, se Kustbon nr 3 o 4-86).
5. SIFFER GRELSSON, "hat die Lande auss armuth verlass.", R: "ifrån Bussby, ist Krüger unttre Treiden gewesen, (an)itzo in Reval."
6. JURGEN LUKASSON, Hakebacken.

7. OLOF BENGTTSSON, Sviby.
8. BRUS AMBROSSON, Sviby (bomärke under kopia av kungligt privilegiebrev i Livonica II 498:1).
9. CLEMENT SIMONSSON, Fällana.
10. HANS BERTILSSON, O.
11. ERIK MATSSON, Förby.
12. GRELS MÅRTENSSON, O.
13. BENGT GRELSSON, R: "ifrån Bussby, skall in Treiden krogh vara."
14. NILS KNUTSSON, Fällana.
15. GRELS BENGTTSSON, Förby.
16. MATS MATSSON, enligt F till Rälby, men den MM som fanns där 1637/38 fanns i byn redan tidigare. Troligen hamnade han i stället i Diby där en MM fanns 1637/38 men ej 1636/37.
17. JURGEN MATSSON, O.
18. MÅRTEN KNUTSSON, O.
19. MATS CLAUSON, Hakebacken.
20. OLOF SEHLSTECKER "ist vorbrandt in seinen Kathen, die Lande Besitztett sein Sohne vndt Schwager".
21. MATS BROSSON, Kärrslätt.
22. JURGEN TORSTENSSON, Tompo.
23. SIFFER OLOFSSON, R: "Bussby, mit einen Sohn Matz".
24. ERIK TÖNNISSON, Hakebacken.
25. LARS LUKASSON, O.
26. SIMON SIMONSSON, Förby, tillsammans med nr 27.
27. SIMON PERSSON, Förby, tillsammans med nr 26.
28. MICHELL JURGENSSON, Fällana.

ÖVRIGA BÖNDER

- A. MAGNUS MATSSON, Sviby, uppges i F ha flyttats från Bussby, kan dock ej återfinnas där. Någon uppgift om en eventuell bussbygårds storlek lämnas ej heller i F.
- B. JURGEN OLSSON, Fällana, uppges i F ha flyttats från Bussby, kan dock ej återfinnas där. Någon uppgift om en eventuell bussbygårds storlek lämnas ej heller i F. Han kan vara son till nr 20, men att döma av gårdsstorlekarna är det snarare D som är det.
- C. OLOF MICHELSSON, nämns 1637/38 i Rälby som kommen från Bussby. Kan dock ej återfinnas där. Snarare från Diby, där en OM 1636/37 uppges vara "verarmett" och 1637/38 är borta.
- D. JAKOB OLSSON, nämns 1637/38 i Sviby som kommen från Bussby. Kan dock ej återfinnas där 1636/37, endast 1633. Möjligen son till nr 20.
- E. HOMMAN THOMAS, R: "ifrån Bussby, är i Refle, hatt 6 Söhne einer heiss. Johan ist befreyjet ist auch alda". Kan vara identisk med Thomas Jakobsson eller Thomas Hansson i Bussby 1633, som var försvunna före 1636/37.
- F. PAUL LUKASSON, R: "ifrån Bussby, ist ein Schmitt, soll auch nicht weit davon sein bej Nöding." Fanns i Bussby 1633, borta 1636/37 då han efterträtts av brodern nr 25.

LITTERATUR OCH KÄLLOR

Blumfeldt, E: Ett jordregister rörande det biskopliga Wiek. Svio-Estonica XVI. Lund 1962.

Dahl, E: Ormsö historia. Otryckt arbete i SOV:s samlingar.

Karling, S: Några medeltida träskulpturer från Runö. Svio-Estonica 1940—43. Lund 1943. (Om kapell)

Ney, G: Ätten De la Gardies godsinnhav i Estland. Svio-Estonica XI. Lund 1952.

Russwurm, C: Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehtlands und auf Runö. Reval 1855.

Stenholm, A: Ormsö. I Kustbon nr 2 1967. (Ormsökarta)

Tammekan, A: Estlandssvenskarnas bosättningsområde. I en bok om Estlands svenskar I. Stockholm 1961. (Ormsökarta och uppgift om Fällanas areal.)

Wieselgren, P: Ormsö ortnamn och bebyggelsehistoria. Lund 1962.

LUNDS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

Topographica: Balticum
vol 7 Vackebok 1636/37
vol 8 Vackebok 1637/38
vol 9 Vackebok 1639/40, rymmarförteckningen, flyttförteckningen.
vol 11 Vackebok 1648
vol 31 Revision 1633
Räkenskaper 1645/46, 1646/47
Räkenskaper 1651/52
Räkenskaper 1663/64
Räkenskaper 1666/67

RIKSARKIVET

Baltiska fogderäkenskaper
F376 Vackebok 1565
Vackebok 1588
Vackebok 1596
Förlämningsregister 1613
Vackebok 1628
F382 Räkenskaper 1577

De la Gardieska samlingen
E1750 Inventarium 1675
E1961 Räkenskap 1639/40

Enskilda arkiv. Magnus Gabriel De la Gardie
Vol 6 Östersjöprovinserna. Revision jan 1652.

Livländska donationskontoret
Bihang II: 7 1615
Bihang II: 10 1620

Livonica II
498:1 Ormsöböndernas supplik omkring 1680. Kopia på privilegiebrev med Brus Ambrossons bomärke.

Reduktionskommissionens i Estland arkiv
DIII:10, Inkquisitioner över kronogods 1686—1689, Wiek C. Ormsö (Magnushof och Söderby) 1688. Mystadius brev med bilagor

Rosenbladiska samlingen
vol 5 Ärliga räkningar för Ormsö . . . 1595

Rydboholmssamlingen
E7856 Landbok 1606
Vackebok 1626

Östersjöprovinsernas jordrevisionshandlingar
Revisionsjordeboken för Ormsö . . . 1591

Östersjöprovinsernas räkenskaper
Estland. Prästernas lantrullor 1637.

Andreas Enggrön

Helgfirande på Rågöarna

Forts

Rågöstrand

Foto Per Söderbäck

När jul- och nyårsfirandet var över var påsken nästa stora helg, men mellan trettondagen och påsken inföll några halvhelgdagar.

Först kom *Paulusdagen*, "Poal", den 25 jan. Man firade inte dagen mer än att ungdomarna träffades kvällen före, den kallades "Poalmisskveldn", det kunde bli dans i någon större stuga. Om någon hade öl kvar från julbrygden, kunde man bjuda vänner och grannar.

Det fanns en gammal sägen som sa att om det snöade så mycket på Paulusdagen att det täckte ett liggande halmstrå, så föll det lika mycket snö till som innan. Då räknades det att halva vintern var förbi och björnen vände sig på andra sidan i sitt ide.

Den 2 febr var *Kyndelsmässodagen*; den firades som halvdag och man utförde inte några större arbeten. Efter gamla tideräkningen var det marknadsdag, senare blev det marknad den 15 februari.

Nästa halvhelg var *Fastlagsdagen* (fettisdagen) som inträffade tisdagen efter första söndagen i fastan. Den dagen arbetade man heller inte på e m. Släkt och bekanta brukade hälsa på varann, och man åt ärtsoppa den dagen. Barnen var ute med sina kälkar och skridskor, "ut skрил", och ungdomarna samlades till dans i någon storstuga. Även till fastlagstisdagen hade man ett gammalt ordspråk: Om tuppen kunde dricka i takdroppet den dagen, så kunde oxen dricka i bäcken på Vårfrudagen.

I och med att fastan var inne, blev det också slut med uppesittarkvällarna "oppsitekvelda", då flickorna träffades på torsdagskvällarna först på hösten mellan Mickelmiss och advent och sen efter trettondagen till fastlagstisdagen. Det var så att flickorna träffades hemma hos varann i tur och ordning för att handarbete: sticka, virka, knyppla m m. Även pojarna var med, de brukade spela kort.

Nästa firande blev den 24 febr. *Estlands frihetsdag*. Då brukade skolan ordna fest, och det kunde även bli dans på kvällen.

Onsdagen åtta dagar efter fastlagstisdagen var *Böndagen* ("Benonsdan"), som var kyrklig helgdag.

Så kom *Vårfrudagen* ("Vårferdaen") el Marie bebådelsedag den 25 mars. Kvällen innan hade flickorna som sed att gömma sig för pojarna på någon höskulle eller i någons kammare och det gällde att vara tysta så att pojarna inte skulle höra dem. Oftast blev det i alla fall fnitter och skratt och pojarna hittade dem.

Nu var påsken nära, påskeveckan kallades "dimmelviko" el "blåviko" och varje dag hade sitt särskilda namn: Palmsundan, kråkmåndan, tränotisdan, askonsdan, skjärtorsdan, langfridan, båkäläudan, småkasundan.

Palmsöndagen och långfredagen var kyrkliga helgdagar. På skjärtorsdagen gick man till skogen och hämtade granris, som man högg i bitar på påskaftonen och sedan strödde på golvet på påskdagen.

Det var inte så vanligt som till jul med ölbrygd, men de flesta hade öl även till påsk, kvar från tidigare brygder. Som till julafton bakades även nu vetebröd (påskkakor) på *påskafton*. Bastun eldades och alla skulle vara färdigbadade före kvällen.

På kvällen åt man kött skuret i bitar kokt ihop med råskalad potatis. På söndagsmorgonen, *påskdagen*, tog man in granriset, mattorna togs undan och riset ströddes ut över golvet. Ville man ha mer doft av riset, så bankade man på det innan det ströddes ut över golvet och det blev en fin frisk doft i stugan.

På morgonen åt man ägg. För att få färg på äggen tog man löv från björkvastar och lade i kokvattnet, och äggen fick en fin gul färg. Man använde även lökskal och en del köpta färger.

När man ätit kunde man gå till kapellet. På eftermiddagen träffades släkt och bekanta och man önskade varandra "Goa påsk", bjöd på mat och dryck. Även på annandagen gick man till kapellet, och folk träffades. Tredje dagen var ej mer kyrklig helg, man besökte varann, och på kvällen kunde det även bli dans i någon större stuga. Det fanns även många som firade fjärdedag påsk, mycket beroende på tid och väderlek.

1 maj. Ungdomarna brukade oftast ordna med majstång som kläddes med hemgjorda pappersblommor och granris. Stängen restes på *Valborgsmässoaftonen* på lämplig plats där man kunde leka ringlekar och dansa runt stängen. Även på 1:a maj blev det ringlekar och dans runt stängen.

Kristi Himmelsfärdsdag var en kyrklig helg, och folk gick till kapellet på förmiddagen och träffades på eftermiddagen.

Nu var det snart pingst. En och annan kunde brygga öl, och man bakade vetebröd (kakor) på *pingstafton*, bastun eldades och man badade bastu. På kvällen tog man in björklöv som ställdes i vattenfyllda hinkar i olika hörn i stugan. Man plockade även ängsblommor, ibland ströddes de även på golvet. På kvällen äts samma mat som på jul- och påskafton.

På *pingstdagen* gick man till kapellet och på eftermiddagen hälsade släkt och vänner på varann. Man hälsade "Goa hölg" och blev bjuden på mat och dryck. Tidigare var även tredjedagen allmän helgdag, men den togs bort i mitten på 30-talet, och midsommaraftonen blev helgdag i stället och kallades sedan "Segerdagen". Det var dock många som fortsatte att fira tredjedag pingst.

Elmar Nyman

Herbert Lagman estlandssvensk kulturstipendiat 1987

Till *midsommarftonen* var ungdomar ute ett par dar innan och samlade ihop enris till midsommarstack. Stacken skulle helst vara på en sådan plats där det var bra utsikt. Man samlade riset i två högar, en större och en mindre, det var den mindre högen som blev själva midsommarstacken. Ofta satte man även en mast i mitten av stacken. När kvällen var inne skulle stacken tändas före solnedgången och alla, såväl gamla som unga gick, när de ätit färdigt, för att se på midsommarelden. Allt eftersom stacken brann undan togs nytt ris från den större högen och matades på elden, den skulle hållas vid liv tills solen gick upp. Medan riset sprakade i elden blev det ringlekar och dans kring midsommarstacken.

Mat och dryck var till midsommar som till övriga större helger.

Så hade vi firat midsommarftonen förr, men som jag tidigare nämnt ändrades firandet i mitten på 1930-talet då tredjedag pingst togs bort ur almanackan och midsommarftonen blev stor statlig helgdag som kallades Segerdagen (Vöidupüha). Man firade en segerdag från frihetskriget. Fr o m 1934 el -35 hette det alltså inte längre midsommarutan segereld. Det gick till så att riksstämman tände en låga, och från denna skulle sen elden skickas ut över hela landet där det skulle tändas segereldar, någon skulle hålla tal vid elden och man skulle sjunga nationalsången: Mu isamaa . . .

Nu var det inte heller ungdomarna som samlade ihop riset till elden, utan man turades om i gårdarna och hade hästen som hjälp.

På midsommardagen gick man till kapellet, sen blev dagen en vilodag för de flesta, man hade ju vakat natten innan.

De kyrkliga helgerna var i almanackan markerade med två stjärnor t ex påskdagen och annandagen, medan tredjedag påsk bara hade en stjärna, men frihetsdagen och segerdagen var också markerade med två stjärnor fast de inte var kyrkliga helgdagar. De s k halvhelgdagarna, t ex kyndelsmässodagen och fastlagstisdagen, var inte markerade med någon stjärna.

Efter midsommar satte man i gång på allvar med arbetet på åker och äng, och så fortsatte det till Mickelsmiss då tjänstefolket skulle sluta sin anställning som varade från S:t Irja till Mickelsmiss.

Nu är vi framme i november, då firade vi "Sankt Matter och Katrar", om dem får ni höra en annan gång.

Årets estlandssvenska kulturstipendium på 6 000 kr har av de tre samverkande organisationerna — SOV, Riksföreningen Sverigekontakts Estlandsutskott och Hans och Lydia Pöhls Minnesfond — tilldelats filosofie doktorn Herbert Lagman, Kungsängen. Enligt statuterna utdelas kulturstipendiet som ett offentligt erkännande åt person, som genom forskning eller på annat sätt bidragit till att bli öka kunskapen om estlandssvenskarnas historia och kultur.

Herbert Lagman har genom omfattande och inträngande studier undersökt hur de estlandssvenska målen påverkats av estniskan men också tyskan och ryskan. Härigenom har han lämnat viktiga bidrag till kännedomen om våra dialekters ordförråd, struktur, syntax m m och även ökat omvärldens kunskaper om den estlandssvenska folkgruppens etnografiska och kulturella särart.

Herbert Lagman är född den 13 oktober 1916 i Rickul. Efter 6-klassig folkskola i hembyn Spithamn och i Hörbring kom han till Svenska gymnasiet i Hapsal, där han avlade mogenhetsexamen 1938. När han fullgjort värnplikt fortsatte han sina studier vid universitetet i Tartu/Dorpat, vilka dock kom att avbrytas redan i inledningsstadiet. Sommaren 1941 mobiliserades han av den ryska krigsmakten och hamnade i likhet med ca 300 andra unga estlandssvenskar i det inre av Ryssland. Han hörde till det fåtal som återvände från

kriget, dock krigsskadad. Han möttes av en så gott som öde hembygd — föräldrar, syskon och vänner hade flytt eller evakuerats till Sverige.

Först 1965, efter 20 års väntan, lyckades Herbert Lagman och hans hustru få utresetillstånd till Sverige. När han kom hit var han nästan 50 år, handikappad och studiemässigt "ringrostig". Det gällde nu för honom att ta igen vad han förlorat under ett kvarts sekel. Med en ofattbar energi satte han i gång med universitetsstudier vid Stockholms universitet. På rekordtid avverkade han fil kand- och fil licentiatexamen och 1971 — sex år efter hitkomsten! — hade han hunnit till målet, disputation för filosofie doktorsgraden.

Herbert Lagman disputerade inom ämnet nordiska språk och titeln på hans avhandling är "Svensk-estnisk språkkontakt. Studier över estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna". Även om estniskans inflytande på våra dialekter är doktorsavhandlingens huvudsyfte, uppmärksammas dock även de estlandssvenska dialekternas inflytande på estniskan. Hos den akademiska sakkunskapen röntes Herbert Lagmans prestation välförtjänt uppskattning.

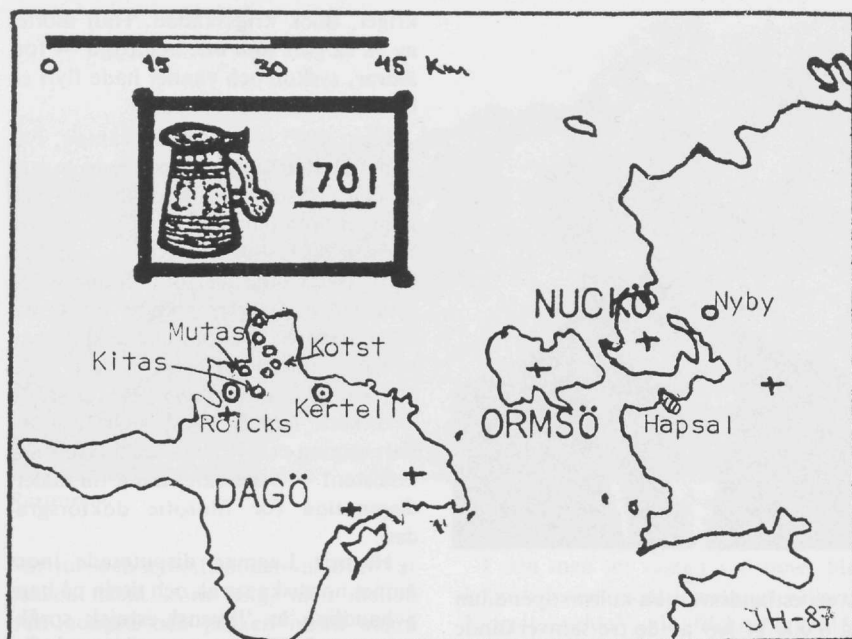
Samma år som disputationen ägde rum utgav Herbert Lagman en ny omfattande studie: "Ryska lånord i estlandssvenska mål" (i: *Svio-Estonica XX*) och 1973 publicerade han resultatet av sina forskningar om "Tyska lånord i estlandssvenska mål" (i: *Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv*). Sammanlagt har Herbert Lagman sålunda givit oss en helhetsbild av våra grannars inflytande på vårt dagliga språk i Estland. Ryska, tyska och estniska var ju officiella språk under olika epoker i Estlands historia och massor av fackuttryck måste inlånas även i de estlandssvenska dialekterna, på samma sätt som nu ester i Sverige nödgats uppta en mängd svenska uttryck och termer i sin estniska.

Efter disputationen arbetade Herbert Lagman vid Uppsala universitets finsk-ugriska institution. Här kom han f a att ägna sig åt ordboksarbete. Som ett resultat av hans enorma flit utkom 1976 en kraftigt omarbetad upplaga av Wieselgren-Ariste-Suits stora svensk-

Jörgen Hedman

Det stora slagsmålet på Nybykrogen

— verkligheten bakom en gammal folksägen

Karta över de i artikeln omtalade platserna.

I en artikel i tidskriften Svenska folkminnen och folktankar årgång 1932 utgiven i Göteborg samma år, berättar Nils Tiberg om den gamla folksägen om Kitas-Irja och dennes kamp för sina och de övriga dagöböndernas fri- och rättigheter.

Sägen levde kvar hos gammal-svenskbyborna i Ukraina även om flera av Tibergs sagesmän inte hade någon exakt tidsangivelse för när Kitas-Irja och hans medhjälpare Urban Jöransson från byn Mutas utkämpade den låfänga kampen mot baronerna och deras fog-

estniska ordbok. Herbert Lagman utarbetade även ett manuskript till en estnisk-svensk ordbok. Tyvärr har dess utgivare ännu inte fått erforderliga tryckningsbidrag. Till Herbert Lagmans omfattande meritlista hör också en rad översättningsarbeten, från ryska och estniska språken till svenska — arbeten som belyser esters och estlandssvenskars liv på andra sidan Östersjön.

På de samarbetande organisationernas vägnar får undertecknad framföra ett varmt tack till Herbert Lagman för hans imponerande insatser på det estlandssvenska området — hans uppskattade bidrag i Kustbon inte att förglömma — och tillönska honom många givande år med fortsatt forskarglädje.

dar. De flesta angav att det måste ha hänt strax före den stora förflyttningen till Ukraina, dvs före år 1781. I själva verket levde Kitas-Irja, eller Jürgen Jacobsson som han kallas av tyska skrivare, under senare hälften av 1600-talet. Sista gången Kitas-Irja hörs av i källorna är år 1692 när sonen Bertill Jörensso ber om nåd för sin far — utan att dock känna till var fadern över huvud taget befinner sig.

Sägen om Kitas-Irja återger Tiberg bl a i en version som Simon Tomasson Hoas, även kallad Koppers-Sima (f 1859) berättat:

”Kitas-Irja har gått att klaga hos kejsarn. Då han var kommen dit åter åt Dagö, så hade han genast gått åt krogen för att värma sig och för att dricka. Så var det genast såna spionärer från herrn där på krogen; herrn har befallt, att de skulle dränka honom. Så ha de supit ordentligt, och så har han börjat brösta sig. Så fick de ut honom, och så ha de klätt av honom och tagit papperen av honom, som han hade från Petersburg . . .”

Katarina Albers, född Utas (f 1867), invände enligt Tiberg mot denna berättelse av hennes ”gomm” (gudfar): ”Näj fadär-man, he jär änt rätt!” Enligt henne skulle Kitas-Irja blivit tagen på vägen till Petersburg, inte som Koppers-Sima hävdade, då Irja har gått in på

krogen i Reval, då han har kommit från Petersburg.

Händelserna runt den ödesdiga förvisningen till Ukraina har helt tydligt fått låna sin dräkt åt den hundra år äldre historien om Kitas-Irja! Men vad ligger då bakom hela denna sägen som återger ett händelseförlopp där en representant för dagöbönderna supits full och berövats de livsviktiga privilegiebrev han hade anförtrotts av sina egna?

A W Hupel tar upp denna sägen i sin Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland I (utgiven i Riga 1774), sidan 390 (min översättning):

”Den största delen av invånarna (på Dagö) är ester; dock bor här också många, ja hela byar, svenska bönder. De sistnämnda har inte alla samma rättigheter. De två stora byarna, av vilka den ena inbegriper 80, den andra färre bönder, har goda privilegier (nästan lika de som finns på Ormsö och Rågö), vilka de emellertid hittills ej aktat speciellt eller använt. De såkallade småbyarna eller strögårdarna har nu inga privilegier, skall emellertid tidigare ha erhållit sådana, men redan på den svenska tiden förlorat dessa på ett besynnerligt sätt. Deras utsände, som bar dessa på sig, lät avhända sig privilegierna sedan han låtit sig trakteras av en kanske just för detta utvald betjänt — då han blev bragt ur all fattning av den starka drycken.”

Carl Russwurm återger i sin bok om Eibofolke Hupels notis sålunda:

”Bönderna i de mindre byarna vid Röicks hade tidigare de samma privilegierna som Kertell och Röicks. Deras utsände, som bar dessa på sig, blev emellertid av en härför utsedd betjänt trakterad och blev av den starka drycken bragt ur all fattning, så att han lät fränhända sig dessa (privilegier).” (Min översättning)

Russwurm lät även publicera en romantiserad berättelse om dagöbornas utvandring, först i Rigaer Almanach 1866 under titeln ”Die Auswanderer. Lebensbild aus der Geschichte Dagös”. Senare blev denna berättelse översatt till och utgiven på estniska. År 1925 gavs den av Jakob Bleeus ut på nytt, nu i översättning till svenska av Joel Nyman, med titeln ”En svensk folkspillra, Gammalsvenskbyborna.”

De inblandade: Bärtel Bärtelsson från Kertell å ena sidan, samt Jöran Magnusson, Knut Urbansson och Bertel Jöransson å andra sidan, sitter bänkade i krogen vid Nyby.

Att de fråntagit Bärtel deras gemensamma privilegiebrev, samt även pengar, på ett våldsamt sätt . . .

I denna återfinns igen sägnen om de försvunna privilegiebrev:

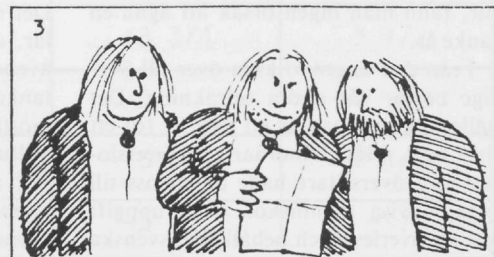
”Vår lilla by (Meldse) har ju tyvärr för mer än 100 år sedan tillbaka förlorat sina svenska rättigheter, vilka varit av samma slag som böndernas i Roiks och Kertell. De våras förtroendeman, som skulle överbringa papperen till General-guvernören i Reval för att av densamme godkännas och stadfästas, blev av motvind förhindrad att komma över till fastlandet. På krogen sammanträffade han med fogden Kreftings son. Vår man lät förleda sig till att mottaga dennes förplågningar; ölkannan påfylldes mer än en gång och slutligen somnade han in. Vid uppvaknandet var emellertid denne Judas försvunnen och med honom även våra svenska papper och rättigheter.”

Tyvärr nämner Russwurm ingenting om varifrån han hämtat denna utvidning av Hupels notis. Kanske fanns den bevarad hos de sista dagösvenskarna som Russwurm besökte på 1850-talet. Nils Tiberg kunde dock inte hitta några rester av en sådan folksägen hos dagösvenskarna när han vistades hos dem på 1920- och 30-talen.

Gemensamt för Hupels och Russwurms återgivningar är dock att Kitas-Irja inte nämns alls och att händelserna bestämt hänförs till småbyarnas förlust av sina rättigheter. Här finns inte heller den sammanblandning med utvandringstidens händelse, vilket ju var fallet i Gammalsvenskby. Nu är detta inget att förundra sig över. För svenskbyborna, av vilka blott en bråkdel över huvud taget överlevde dödsmarschen till Ukraina, hade säkert alla äldre folkminnen bleknat i förhållande till 1780-talets fasor. Till detta hör också det faktum att det var ett fåtal av dem, som var födda på Dagö, som nådde den ålder då man sätter sig att berätta om flydda tider för barn och barnbarn!

Nu till verkligheten ifråga om krogslagsmålet och de försvunna dokumenten!

De var av den åsikten att de hade också att fröjda sig över densamma (Confirmationen)!

I augusti år 1701 besökte ekonomiståthållaren Matthias von Porten Dagö, för att på ort och ställe undersöka bakgrunden till de oroligheter som ägt rum samt de klagomål som bönderna hade att anföra mot sin herre, kronoarrandatorn Lars Stierneld — och inte minst de klagomål denne hade mot bönderna!

Enligt den kungliga resolutionen av den 7/10 år 1685 miste småbyarnas invånare de rättigheter som de dittills haft gemensamt med Röicks och Kertells bönder. I resolutionen heter det: ”och befinner Kongl. Mayt. att Byarne KIDDAS, MUDDAS, KAUSTA, TAKNEM, MELIS, KOTSTA och MALMAS intet kunna eller böra tillägna sigh dhe Privilegier, som KIERTELL och RÖCKS byar i förra tydher af Sweriges Konungar och Heermästare förundte ähro, uthan såsom ONTYSKIA BÖNDER ansees, och i fall dhe bönder, som boo på forbenämpde byar och till Extractionen äro Svenska, intet willia dhet Willkoret undergå, som ontyske Bönder öfwerligger, så skall dhem fritt ståå, sig lagligen dher ifrån att begifwa. Stockholm, den 7. Oct. 1685 Carolus.

Så hade då småbyarna skilts åt från de två stora byarna. Anledningen till detta står att söka i oklarheter i formuleringen i privilegiebrev som svenskarna fått. Ibland stod det i stället för Kertells och Röicks vackor (= skatteområden), Kertells och Röicks byar! Detta faktum tog godsägaren greve Axel-Julius de la Gardie fasta på när han lyckades med kunglig hjälp få småbyarnas invånare likställda med de livegna esterna. Nu gav sig inte de envisa bönderna så lätt!

Så t ex inställde de i början av år 1701 sina dagsverken, som de tvingats

fullgöra enligt samma mått som esterna. Det utses fyra representanter för småbyarna: Knut Urbansson från Mutas (son till Urban Jöransson), Bertel Jöransson från Kitas (sonen till Kitas-Irja), Lars Petersson, också han från Kitas, samt Jöran Magnusson från Kotst. Tillsammans med storbyarnas utsände Bärtel Bärtelsson från Kertell tänker de söka sin rätt! I början av mars månad bryter de upp från Dagö. På krogen i Nyby (öster om Nuckö) utspelar sig en händelse som gav underlag till ett förhör hållet av ekonomiståthållare von Porten och därför räddat åt eftervärlden; ur förhöret med Knut Urbansson: ”Densamme svarade at de Kertellska och Röökska bönderna uppmant och uppmuntrat honom till detta, trots att han ej kunnat överbevisa någon av dem om sådant, utan desto mer Bärtel Bärtelsson från Kertell sade rakt ut att han (Knut) tillsammans med Jöran Magnusson från Kotst och Bertel Jöransson (från Kitas) fråntagit Bärtel deras gemensamma originalprivilegiebrev samt även pengar till ett värde av Mark 4:11 som medsänts Bärtel till underhåll, på ett våldsamt sätt vid stora härvägen, i Hapsals närhet, vid krogen i Nyby. Anledning till detta övergrepp var att denne (Bertel) ville gå till ståthållaren i Reval, medan de övriga ville gå direkt till Konungen (Karl XII) i dennes läger vid Lais. Vid övergreppet skall de anklagade ha dragit av Bärtel Bärtelsson hans rock, allt övrigt han hade om livet och därvid hotat, att, om han inte överlämnade den av Karl XI givna Confirmationen angående dessa byar, så skulle de bryta nacken av honom. De var av den åsikten att de hade också att fröjda sig över densamma (Confirma-

Einar Hamberg

Lämna över kulturtraditionerna!

När vi levde och verkade i Estland föddes nya generationer med samtida bortgång av äldre.

Livet gick sin gilla gång; vilodagen tog emot arbetsveckan. Man hade ingen tanke på att bevara det ena eller det andra åt eftervärlden. Att man levde något som kunde kallas för folklivskultur, fann man ingen orsak att ägna en tanke åt.

Från den dagen vi kom över till Sverige börjar vår andra tidsräkning. Det gäller uppbyggnad av ett nytt liv för ett litet folk. Månghundraåriga aggressioner mot översittare hade danat oss till sega, envisa människor, vars uppgift var att överleva och behålla det svenska språket, dvs vår identitet.

I Sverige har nu många decennier bidragit till vårt åldrande. Här har dock de nya generationerna förändrats i takt med det svenska samhällets utveckling. De bortgående generationerna skiljer sig icke så mycket från de estlandssvenska i Estland. Man går igen mot barnastadiet, upplever sina mest intensiva upplevelser från barn- och ungdomsåren innan man går in i nirvana.

Emellertid äger även ett litet folk en själ, som ropar efter sina bortgångna själar och ställer krav på överlevnad.

Detta krav kan vara ideellt betingat, det kan bero på samvetstvång eller andra oidentifierbara faktorer.

I Sverige har vi strävat efter att bli goda medborgare.

Låt oss nu göra detta klart för oss. Vi får inte utan vidare tyna bort och bara försvinna i den rikssvenska massan. Det räcker inte med att vi samlar prylar, dokumenterar det mesta. Vi skall ävenså överföra våra estlandssvenska tankar och känslor till de själar som är mottagliga för att bära det oskrivna kulturarvet vidare. Via SONG har vi sett att det finns estlandssvenska föräldrar, som vill överföra sina estlandssvenska kulturtraditioner till sina barn. Det är det estlandssvenska folkets skyldighet att låta dessa kulturtraditioner överföras till unga estlandssvenskar. Så länge det finns en enda person — kulturbärare — som vill ta över och bära vidare denna tradition från fordom skall vi hjälpa till.

Avvisar vi dessa kulturmottagare, har vi sägat av den nya, friska gren som sent omsider växt ut ur det estlandssvenska stamträdet. Nu gäller det att investera i kulturöverföringen till de unga personer som känner sig utvalda till att föra vidare alla våra gamla traditioner.

SONG:s lyrikgrupp

Inom SONG har initiativ tagits till att samla och i någon form presentera estlandssvensk lyrik. Den grupp som åtagit sig uppgiften att förverkliga detta syfte kallar sig SONG:s LYRIKGRUPP och bildades vid sammanträde med Einar Hamberg, Sven Ahlström, Anna-Greta Heyman och Kåge Karlsson, de två sistnämnda rikssvenskar.

Gruppen avser att insamla estlandssvensk lyrik och om så visar sig möjligt sammanställa en antologi. I gruppens uppdrag ingår bl a att inventera den lyrik som publicerats i KUSTBON under årens lopp, att leta fram prologer och annan vers som framförts i anledning av jubileer, högtidsdagar etc, att inventera äldre estlandssvensk byggediktning samt att inbjuda estlandssvenskarna och deras ättlingar att bidra till antologin med egna alster. Sven Ahlström och Einar Hamberg söker "kontaktpersoner", från de olika byarna, som kan hjälpa till med tips och material.

Lyrikgruppen uppmanar alla estlandssvenskar, som kan det, att medverka med dikter.

tionen). Den närvarande Knut Urbansson kunde inte förneka detta, ville emellertid lägga skulden (för det inträffade) på sina båda ovannämnda följeslagare." (Min översättning)

Den artonde mars anländer småbyarnas representanter till kungens läger i Lais; de blir dock hänvisade till ståthållaren i Reval. De erhåller en rekommendation dit. Ungefär samtidigt anlände Bärtel Bärtelsson till Reval. Här kom han att kastas i fängelse på order av landssekreteraren Lars Stierneld (hans herre på Dagö). Han saknade enligt Stierneld giltiga skäl till att uppehålla sig i staden, dessutom saknade han ju sina privilegier som hade varit till bevis på hans uppdrag.

Hur gick det då för småbyarnas ombud Knut Urbansson, Bertel Jöransson, Lars Petersson och Jöran Magnusson? Ja, ståthållare von Porten och advokatfiskalen Joh Christoffer Droummer ansåg att böndernas klagomål saknade grund. Vidare att deras gärning i Nyby krävde ett strängt straff! Domen blev

att de fyra ombuden skulle löpa gatlopp, nio gånger förbi 60 män. Alla övriga småbybönder skulle bestraffas med tio par spön vardera. Straffet verkställdes den 12 augusti 1701, varpå ståthållaren med sällskap avreste.

Jöran Magnusson från Kotst återfinns i handlingarna 1712 som bonde, Knut Urbansson omtalas vid samma tid som bondeledare. De övriga två Bertel och Lars, från Kitas, omtalas ej vidare i källorna — deras öde är okänt!

Jöran Magnussons sonson var den omtalade skolläraren i Gammalsvenskby, Mats Magnusson (Koddeste-Jürri-Mats, f 1748), som blev stamfar till den i dag kvarlevande släkten KOTZ. Knut Urbanssons sonson Christian Christiansson (f 1744) blev stamfar till svenskbysläkten KNUTAS, som i dag är svenskbybornas största fortlevande släkt! Inte undra på att sägnen om Kitas-Irja, sägnen om privilegiestölden på krogen samt händelserna runt utvandringen år 1781 levte kvar i svenskbybornas minne!

FOTNOT: *Gatlopp*—piskning utförd då offret sprang mellan två rader av män. Det var kanske ett under att männen överlevde 540 slag!

Källor:

- Estländska Generalguvernementets arkiv: Ekonomiståthållarens arkiv, handlingar jun—dec 1701.
- Russwurm, Carl: Eibofolke . . . , Reval 1855. Sid 246/47: urkunder.
- Russwurm/Blees, Jakob: En svensk folkspillra. Stockholm 1925.
- Hupel, A W: Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland I. Riga 1774.
- Tiberg, Nils: En sägen från Gammalsvenskby i historisk belysning. I Sv folkminne och folktankar. Göteborg 1932.

Jörgen Hedman

BORRBY ÅR 1704**— några tankar om äldre tiders levnadsförhållanden**

Hur hade en estlandssvensk bondefamilj det på 1700-talet?

Är det över huvud taget möjligt att ge något svar på en sådan fråga? Svaret blir nog nej om man tänker sig att i svaret få med allt som avgör en människas levnadsstandard. Ändå vill jag försöka ge en liten glimt ur vardagslivet med hjälp av uppgifter ur en sk förmögenhetsredovisning för bönderna under Magnushofs gods på Ormsö!

År 1704 fanns det 31 gårdar på åtta hakar jord i Ormsös största by, Borrby. Mertalet av dessa gårdar, 26 st, innehade 1/4-hakes jord (= 6 alnar), fyra st hade 1/3-hakes jord och en enda gård var mindre, 1/6-hakes jord (= 4 alnar). Den genomsnittliga bondgården i Borrby hade lite drygt 1/4-hakes jord, dvs ungefär sex alnar.

Invånarna

På de 31 gårdarna fanns det sammanlagt 58 vuxna män, fördelade som 31 husbönder, 1 bror och 27 vuxna söner. Antalet vuxna söner är påfallande lågt, speciellt om man känner till att det drygt tio år tidigare fanns 37 vuxna söner i byn. Förklaringen är dock enkel. Det stora nordiska kriget hade 1704 redan pågått ett par år och kronan hade redan rekryterat åtskilliga bondsöner och "undermän" till den svenska armén och flottan. Antalet vuxna män var vanligen ca en tredjedel av den totala folkmängden. I detta fall bör man dock räkna med att antalet män är förhållandevis lägre än den övriga befolkningen. Borrby skulle då rimligtvis ha 200 invånare, vilket innebär 6 1/2 personer per gård. Antalet invånare per gård varierar så något efter gårdens storlek: de största gårdarna på åtta alnar har i genomsnitt 8,75 personer/gård, 6-alnarsgårdarna har 6,34 invånare och den enda 4-alnarsgården har ca 7 invånare. Man kan anta att en 7-personersfamilj bestod av fyra vuxna och tre barn.

Jordbruket

Sedan gammalt ansågs det att varje hake på Ormsö kunde besås med tolv tunnor utsäde. Råg var det dominerande sädeslaget, men även korn och i mindre utsträckning havre förekom. Om man förutsätter att utsädesangivelsen fortfarande stämmer för Ormsös räkning, så kan följande arbetsmodell tillämpas:

BERÄKNAT PER HAKE	RÅG (KORNTAL: 4)	KORN (KORNTAL: 3,75)	HAVRE (KORNTAL: 3,5)
Tunnor utsäde:	6	5	1
Tunnor skörd:	24	18 3/4	3 1/2
Tunnor utsäde:	-6	-5	-1
Återstående:	=18	=13 3/4	=2 1/2
Avgår i skatt:	-3	-3	-1/2
BEHÅLLET:	=15 tunnor	=10 3/4 t.	=2 tunnor
Oxkornsskatt:		-1/2	
Tullkornsskatt:	-1 4/9		
ÅTERSTÅR:	=13 5/9 t.	=10 1/4 t.	=2 tunnor

Tabell för beräkning av skörderesultat.

1 tunna säd motsvarar ca 150 liter svenskt mått.

För varje sätt sädeskorn räknade man allmänt i Baltikum med att få skörda fyra. Detta innebär att det sk korntalet blir 4. Arnold Soom uppger i sin bok "Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert" att korntalet på 1680-talet för landskapet Wiek i genomsnitt var 4,6 för råg, 4,6 för korn och 3,5 för havre. För Ösel var, då även jordmänen var sämre, siffran lägre. Kanske är förhållandet även mera likt Ormsös. Korntalet för Ösel var 3,75 för råg, 3,5 för korn och 3,75 för havre. Ett antagande vore att beräkna korntalet för Borrby del som liggande mitt emellan de ovan angivna talen — 4 för råg, 3,75 för korn och 3,5 för havre.

Detta beräkningssätt skulle ge följande modell för skörderesultatet:

Genomsnittsgården i Borrby på 1/4 hake skulle ett normalår efter att ha dragit av nytt utsäde och de olika skatterna kunna disponera 3,39 tunnor (ca 510 liter) råg, 2,56 tunnor (ca 385 liter) korn och 0,5 tunna (ca 75 liter) havre.

Om gården har sju invånare, fyra vuxna och tre barn skulle det innebära att varje vuxen person skulle förfoga över 90—100 liter råg, ca 70 liter korn och ca 15 liter havre. För barnens del måste siffrorna halveras. Då dessa angivelser gäller årsproduktionen, så kan

det vara av intresse att studera veckoransonen för en vuxen människa. Mindre än två liter råg, mindre än en och en halv liter korn samt ungefär en tredjedels liter havre blir det magra resultatet!

Vad gården sedan kunde producera på sina kålgårdar när det gäller kål, ärtor, bönor, rotfrukter m m är svårt att uppskatta, men totalt sett kan knappast jordbruket ensamt ha orkat med att föda de sex till sju personer som fanns på varje gård.

Boskapsskötseln

Genomsnittsgården i Borrby hade följande djurbesättning: 0,97 hästar, 0,16 föl, 2,19 oxar, 0,71 ungtjurar, 1,68 kor, 0,39 kvigor, 0,87 kalvar, 9,97 får och 1,06 svin. Nu är skillnaden stor mellan den fattigaste och den rikaste gården i Borrby. Rikast 1704 var Hans Peersson (1/3 hake): 1 häst, 4 oxar, 1 ungtjur, 3 kor, 1 kviga, 2 kalvar, 20 får och 1 gris.

Fattigast var Henrich Mickelsson (1/4 hake): 1 häst, 1 ox och 1 får. (Observera att ingen gård i Borrby höll sig med getter!)

För att underlätta jämförelser brukar djurbestånden omräknas till sk nötkreatursenheter (Ne) efter följande skala: 1 häst = 1,5 Ne, 1 unghäst = 0,75

Ne, 1 nötkreatur=1 Ne, 1 ungnöt el kalv=0,5 Ne, 1 får=0,1 Ne, 1 get=1/12 Ne och 1 svin=0,25 Ne. (Se Hannerberg sid 97/98)

Ne-talet för Borrby's genomsnittsgård är 7,70. Även här är dock skillnaden mellan stora, rika gårdar och mindre, fattigare gårdar: en tredjedels-hakes gård har Ne-talet 10,57, en fjärdedels-hakes gård 7,37 samt den enda sjätte-dels-hakesgården 5,10.

Den rike Hans Peersson får Ne-talet 12,75 och den fattige Henrich Mickelson Ne-talet 2,6!

Den procentuella fördelningen av Ne-talen mellan olika djurkategorier blir: hästar — 20 1/2 %, nötkreatur — 63 %, får — 13 % och svin — 3 1/2 %.

David Hannerberg har jämfört ett antal svenska 1600-talsbygder, och Borrby har då ett Ne-tal som närmast kan jämföras med Mellansveriges mindre bördiga delar. På Närke-slätten, som är ett av de områden som hamnar närmast, användes precis som i estlandssvenska områden oxar som dragdjur, för plöjning etc. Hästarna användes för lättare körningar i åkerbruket och för längre transporter.

På 1500-talet hade korna normalt en levande vikt om 150 kg och en slaktvikt om 60—75 kg. Det finns all anledning att tro att detta även gäller för 1600- och början av 1700-talet. Vi antar en slaktvikt om 70 kg för ett vuxet nötkreatur, 20 kg för en kalv, 30 för 1 svin och 15 kg för 1 får.

I Borrby kan man ha slaktat ett vuxet nötkreatur vart tredje år. En gris kan ha slaktats varje eller kanske snarare vartannat år. Varje år kunde man säkert slakta tre vuxna får jämte några lamm. Genomsnittsgårdens köttproduktion kan skattas till ca 110 kg/år. Detta innebär ungefär 20 kg kött per vuxen invånare och år! Detta ger uppskattningsvis 400 gram kött i veckan för en vuxen människa.

Mjölksprodukterna

Genomsnittskon gav under 1500—1600-talen endast ca 400 kg mjölk per år (se Hannerberg sid 108). Av mjölken gjordes smör (den viktigaste skatteposten), magerost och surmjölk. I Baltikum räknade man med att av varje ko få 1 1/2 lispund smör/år. Omräknat i kilo blir detta 12,75 kg. Genomsnittsgården i Borrby hade 1,68 kor vilket ger ca 2 1/2 lispund, ca 21 kg, smör per år. Smörskatten var 1/2 lispund per hake och år, vilket ger 1/8 lispund smör i skatt för genomsnittsgården. Vad som då återstår för gårdens eget behov är 2 3/8 lispund, 20,2 kg. Det är drygt 70 gram smör per vuxen person och vecka.

Forts i nästa nr

Borrby-träff nr II

De yngsta som Lucior, stjärngossar och tomtar på Borrby-träffen.

*”Bjuder vi till gästabud en gång
Borrby Strandäng fylls med skratt och
sång.*

*Lärkorna i höjden
deltar uti fröjden
i en fest som varar dagen lång.”*

Just så finstämt skriver han, Borrby bys egen son och poet, Sven Ahlström. Strofen ovan och även avslutningsraderna i denna resumé ingår i hans sång: ”När Borrby Strandäng står i blom.”

SOV:s BYGDEKVÄLL

En resa i ord, bild och ton
gör vi till

Korkis och Vippal

lördagen den 11 april 1987 kl 15.00.

Vi träffas i Eesti Maja, Vallingatan 34, 1 tr, Stockholm.

Kaffe serveras till självkostnadspris.

Hjärtligt välkomna!

Vid SOV:s ÅRSMÖTE i Eesti Maja

lördagen den 25 april 1987 kl 15.00, vartill kallelse utfärdades i föregående nummer av Kustbon, kommer Stig Norrman och Torsten Åhbeck att som inledning spela låtar från Gammalsvenskby och Sörmland.

Senare under kvällen kommer Jörgen Hedman att kåsera om aktuell estlandssvensk forskning.

Väl mött!

Styrelsen för Svenska Odlingens Vänner

Och de kom, Borrbyborna, till gästebudet, som varade om inte hela dagen lång så dock i åtskilliga timmar. När novembermörkret sänkte sig över SL-restaurangen vid Blåsut, då var där stor familjefest för omkring 180 personer.

Och de kom från Nistusa och Smässa, från Hanasgraisa och Kampesa, från Gärdesa och Simasa, ja från nästan alla gårdar kom de. Där var Johan och Anders, Hans och Lars. Där var Maria och Agneta, Katarina och Gertrud. Den äldsta var Bantas Maria, född 1898. Där var sönerna och döttrarna, barnbarn och barnbarnsbarnen, makar och sambor, alla förenade, delvis genom rötterna från Borrby men också genom den värme och kärlek som genomsyrar alla de sånger Sven från Andorsgården skrivit speciellt för denna fest. På sångens vingar förflyttades vi tillbaka i tid och rum, tillbaka till Borrby Strandäng, till Kyrkvägen, till slätterängar och gröna hagar, till gården och färbetesland; men även till de kära grå stugorna och möten med våra anfäder. Så mötte vi t ex Bill en het sommar dag på väg till slätterängen med sin lie och sin räferska Bilknä.

När Erik Ahlströms sång om den gamle skutskepparens hemfärd från Åbo klingat ut, kom Jörgen Hedman och tog oss med på en spännande historisk resa flera hundra år tillbaka i tiden, där folket från det lilla lokalsamhället Borrby stod som centralfigurer i skildringen. Jörgen, vår finlandssvenske frände, lät oss följa den envise, svårknäcke och rakryggade borrybonden under flera århundradens kamp mot överhet och intrång på den lilla ön Ormsö i det vatten, vilket en gång förenade länderna runt omkring, inte åtskiljer som i dag. Vår engagerande föreläsare visade också den unga generationen, som vill släktforska, hur olika källor kan leda dem bakåt till just den egna familjens levnadsförhållanden och öden.

Nästa höjdpunkt i programmet blev de små barnens medverkan. Stjärnögda lucior och gossar, små tomtenissar och tomten själv sjöng advents- och jul-sånger av hjärtans lust. Glädjen var förstas stor bland barnen, när tomtedfar, Johannes från Klåsgården, delade ut en godispåse till varje barn. I denna fanns förutom godis och frukt och nick-nacker också en minnesgåva, tillverkad av borrybon Lars Lilja.

Många, många var på olika sätt med om att göra denna dag till en oförglömlig upplevelse. Avslutningsvis måste

Yxa och bål

Den 1 juni, några dagar efter pingst, 1675 utspelades ett blodigt drama i Torsåkers pastorat i Ångermanland. Då halshöggs och brändes 71 personer anklagade för utövande av troldom. Det var 65 kvinnor, två män och fyra pojkar. De hade i kyrkan fått höra kyrkoherde Wattrangius straffpredikan, mottagit nattvarden och sedan fått anträda vandringen upp till det berg där

de mötte döden. Bålberget kallades berget efter detta.

Om denna händelse och förspellet till den berättar *Olof Fahlén* i sin roman *Dömd till yxa och bål* (1985). Han låter tidens vidskepelse framträda i all sin ohygglighet, som den visade sig hos de enskilda människorna, lekmän och präster, och hos myndigheterna ända upp till Kungliga norrländska troll-

Enby- (Einbi-, Einby-)träffen med Enby-bor och anförvanter

Den tidigare i Kustbon nr 3/86 aviserade Enby-träffen hålles lördagen den 23 maj 1987 med början kl 12.00 med kaffe och dopp. Därefter föredrag, diskussioner m m, om Enby, och där de efterfrågade korten kommer väl till pass.

Vid 15.00-tiden avätes en middag och lokalerna är disponibla fram till kl 20.00.

Närmare uppgifter om de planerade träff-arrangemangen, plats, kostnad, resväg m m, kommer att översändas separat till de intresseanmälda grupperna tillsammans med en blankett för en bindande anmälan om deltagande i träff-arrangemangen.

Vi räknar med att utsända dessa meddelanden i slutet av februari, dvs före Kustbons utgivningsdatum.

De som inte har anmält sig tidigare, har fortfarande goda möjligheter att göra detta till undertecknade, helst skriftligen, snarast möjligt.

Nu måste verkligen alla hjälpa till, så att vi kan nå och få med alla Enby-bor och anförvanter!

Vi saknar intresse-anmälan från och adresser till flera Enby-familjer!

Utnyttja nu detta nästående tillfälle att få träffas under gemytliga och trivsamma former!

Glöm inte heller bort att vi önskar att få låna gamla kort, fotografier m m, men också aktuella sådana, med anknytning till Enby, helst i god tid före träffen. Korten återfås sedan vid träffen!

En bindande deltagaranmälan och inbetald träff-arrangemangskostnad per postgiro måste vara oss tillhanda senast 23 april 1987.

Välkomna och väl mött på första Enby-träffen här i Sverige!

Bertha Freiman-Peedu
Skogsslingan 31
127 41 SKÄRHOLMEN
Tel 08-740 06 13

Alexander Zeisig
Kubikensborgsvägen 12
122 41 ENSKEDE

nämnas Ulf Rosenquist, som videofilmade dagen lång och Anders Storholm, som gav oss trösterika ord på vägen. TACK ALLA!

*”Många stormar sargade vår värld
i den tid som blev vårt folk beskär,
men vi har vår styrka
ur Naturens kyrka,
där vi en gång haft vår huvudgård.”*

S.E.

SOV:s bibliotek

på Vikingagatan i Stockholm är nu färdigt och alla intresserade är välkomna att låna på samma sätt som är vanligt inom biblioteken.

Vårt bibliotek innehåller ca 150 band i böcker och tidskrifter och kommer att utökas så småningom.

Vi räknar med att framdeles i Kustbon kunna införa en lista över bibliotekets innehåll.

SOV:s Arkivgrupp

domskommissionen. Barn får uppträda som vittnen och blir trodda, när de berättar om blåkullafärder, vuxna vittnar mot varandra, t o m prästen misstänker sin egen hustru för att ha haft umgänge med djävulen. Ett par "visgosar" uppger sig ha förmågan att se den ondes tecken på häxornas panna, och de blir orsak till många människors förintelse. På sina håll dömdes och förintades alla kvinnliga medlemmar i familjen. Genom att erkänna och ångra ansågs de misstänkta och "överbevisade" kunna rädda sin själ undan den eviga förtappelsen. Prästerna handlade av övertygelse.

Sakligt och gripande återger Olof Fahlén händelserna. Vi lever med i människornas vånda, får inblick i prästfruns tankar och tvivel på sig själv, och vi förnimmer den ångest och fasa som bemäktigar sig de dömda, när de efter nattvarden inte blir fria för att gå hem, utan drivs upp mot berget.

Raseriet slocknar dock och så småningom återstår blott minnet av det som hade skett i Torsåker 1675. Men dessa minnen var som sår som aldrig ville läkas eller som ständigt ömmande ärr. Barn som hade mist sin mor, bröder som mist sina systrar levde länge efter den blodiga händelsen. Man gick omvägar förbi kaplanen Lars Hornaeus hus — det var han som hårdast drivit processen och som hade stått i begrepp att dra in sin egen hustru i rättegången.

Om dessa sår handlar en andra bok av Olof Fahlén, *Eldens återsken* (1986). Under flera generationer framåt bär de ansvarigas efterkommande djupa psykiska sår; vi får följa Lars Hornaeus släkt fram till senare hälften av 1700-talet. Berättelsen utspelar sig mot en färgstark och grym historisk bakgrund; bl a får vi konkret återgivna detaljer av ryssarnas härjningar i Norrland.

Plötsligt blossade häxtron upp igen, den här gången i Åhl i Dalarna. Den drivande kraften var biskop Troilius. Detta var på 1750-talet. Men den här gången blev det inte yxa och bål, om än tortyr av ohyggligt slag.

Olof Fahléns lugna och sakliga berättarstil låter dessa hemskheter framträda med oerhörd skärpa. Människornas — de styrandes såväl som de styrdas — vidskepelse, ondska och hjärtlöshet blottas obarmhärtigt. Och hela tiden har man en djupt obehaglig känsla av parallell till vår egen tids stora häxprocesser, som föranstaltats i nya materialistiskt-religiösa religioners tecken.

Olof Fahlén,

Dömd till yxa och bål (1985)

Eldens återsken (1986)

E.L.

Stig Appelgren

Janne Thurmans Ormsö-besök

Ett gammalt fotografi av Jörgen H

Ormsöpastorerna Julius Alexander Nordgren (t v) och Väinö Melin, fotograferade år 1902 vid en gammal källa i Kärrslätt. Pastor Nordgren, vars far också varit präst på Ormsö, var svärfar till Melin. Den sistnämnde efterträdde även sin svärfar som själasörjare. Han lär ha varit bättre omtyckt än svärfadern som gjort sig illa omtyckt redan under sin tid som präst i Gammalsvenskby, där han verkade i två år före sin ankomst till Ormsö år 1869.

Jan Utas skriver i sin bok "Svenskbyborna" om Nordgren:

"Han var liten och klotrund. Men den ringa växten ersatte han med att alltid — utom när han satt på krogen eller stod framför altaret — sitta till häst. Om den grind han tänkt rida igenom var stängd, satte han bara sporrarna i sidan på springaren — och så var han inne på tunet. Även i övrigt var hans uppträdande sådant att de vidskepliga byborna fann någonting demoniskt hos honom."

Hörsägner från Ormsö omtalar att samme Nordgren, som var mycket begiven på starka drycker, ställde till rabalder på bröllopfester — dit hans ankomst var fruktad — och att han lär ha suttit på Magnushovsholmen och inmundigat dylika drycker när hans sinnesstämning krävde ensamhet.

Om Melin sägs det bara att han var en ordentlig man som skötte sina prästerliga åligganden utan anledning till missnöje.

Janne Thurman (1866—1931) var språkforskaren, som slutade som bankdirektör. "För en yngre generation är han blott den jovialiske, populäre direktören i Nylands Aktiebank, Helsingfors Aktiebanks huvudkontor och dess unga, av honom själv skapade filial i Grankulla", skrev märket T.K. i en minnesruna över honom (Svenska Folkskolans Vänners kalender 1931, Helsingfors 1931). Han var 1892—98 lärare vid läroverk i Helsingfors, var 1909—11 disponent vid Strengbergs tobaksfabrik i Jakobstad och var från 1911 till sin död 1931 bankdirektör. Dessutom grundade han 1905 Grankulla villasamhälle väster om Helsingfors, numera självständig stad.

Men en kort tid i sin ungdom var han som sagt språkforskare och i samband därmed besökte han Ormsö 1902. I sina memoarer *Janne Thurman berättar om sig själv*, Helsingfors 1931, berättar denna färgstarka person på ett färgstarkt sätt om sitt besök på Ormsö (s 86—91).

"Under min student- och magistertid uppehöll jag mig någon tid så gott som varje sommar i sydvästra Finlands skärgård, huvudsakligen i Pargas och Nagu socknar.

En sommar sysslade jag med att utforska språkgränsen i dessa trakter och

besökte då varje by, varje gård, varje torp på ön Kakskerta och på öarna norr om Pargas. Resultatet har jag framlagt i en uppsats i Svenska Folkskolans Vänners kalender.

Från dessa fotvandringar bevarar jag de bästa minnen. Bättre än kanske nå-

gon annan ståndsperson lärde jag känna allmogen. Resultatet av dessa färder var en ordbok över Pargasmålet, en samling sagor, visor och ordspråk m.m., allt detta förvarat i Svenska Litteratursällskapets arkiv.

Sommaren 1902 uppehöll jag mig c:a tre veckor bland Estlands svenskar huvudsakligen på Wormsö. Av affärsmän i Reval erhöll jag värdefulla upplysningar om befolkningen. Vid midsommartiden anlände jag till Hapsal. Midsommarnatten dominerades hela badorten av »die Schweden», ty runt kringbukten flammade svenskarnas midsommarbål på Nuckö samt långt i fjärran på Wormsö. Någon dag senare seglade jag till Wormsö och vandrade den c:a 5 kilometer långa vägen till prästgården. Jag presenterade mig för kyrkoherden Melin, son till folkskolläraren Melin i Helsing och frågade honom, om jag kunde få bo några dagar på prästgården. Utan betänkande svarade han ja. Någon timme senare svävade hans gemål in, iklädd sina bästa kläder, och jag fick med detsamma erfara, att hennes mor var född baronessa och hade varit gift med Melins företrädare, magister Nordqvist från Helsingfors, en notorisk alkoholist, som icke kunde sköta sin tjänst ens i det ryska Estland. Han hade föreslagit, att Melin skulle få pastoratet, ifall han ville gifta sig med dottern. Enligt Melins utsago valdes kyrkoherden i församlingen av ryska staten, som aldrig begagnade sig av sin rösträtt, av en godsägare, greve Stackelberg, som var död och vars grevinna levde i Paris, samt av den föregående kyrkoherden och dennes änka. Melin tog dottern och pastoratet.

Pastorn beklagade, att han icke kunde presentera mig för öns president. Denne bodde visserligen alldeles i närheten av prästgården, men hade nyligen supit sig full och ställt till fruktansvärda skandaler. Han satt just i finkan.

Utom pastorn funnos inga ståndspersoner på ön, utom den ryske kommandanten, som var chef för kustbevakningen. Han hade tidigare tjänat som gardesofficer i S:t Petersburg, men var numera fullkomligt urspårad, höll sig inne i sina rum, mest i sängen och söp beständigt. Endast om nyårsdagen klädde han sig i galauniform med alla sina ordnar och gjorde visit på prästgården. Kyrkoherdens familj besvarade visiten om midsommardagen, då kommandanten även var relativt nykter.

Greve Stackelbergs vackra slott och den stora parken med sekelgamla träd voro totalt förfallna. Gångarna voro gräsbevuxna, och väldiga snår betäckte

Forts på sid 20

Årsberättelse

över verksamheten inom Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV) under år 1986.

Per den 31 december 1986 hade föreningen 913 medlemmar, som erlagt sin årsavgift. Därtill kommer följande hedersmedlemmar:

Andreas Stahl	(1949)
Alexander Samberg	(1955)
Viktor Aman	(1982)
Maria Broman	(1982)
Edvin Lagman	(1982)
Hugo Mickelin	(1982)
Elmar Nyman	(1982)
Inga Bergholtz	(1985)

Styrelsen

Styrelsen har under året haft följande sammansättning:

		vald t o m årsmötet
Ordförande	Thomas Lorentz	1987
Vice ordförande	Manfred Hamberg	1988
Kassör	Bertil Westerman	1989
Sekreterare	Monica Ahlström	1987
Sammankallande i arkivgrupp	Algot Brun	1989
Sammankallande i byggeradsgrupp	Tomas Dreijer	1987
Sammankallande i org grupp	Inger Nemeth	1988

Dessutom har styrelsen till sig adjungerat Göran Treiberg, redaktionsgruppen, Arnold Lindgren, organisationsgruppen, och Agnes Callenmark, SONG.

Styrelsen har under året hållit tio protokollförda sammanträden jämte en sedvanlig funktionärsträff i december. Föreningens övriga grupper Arkiv, Byggeråd och Redaktion har dessutom haft egna sammanträden.

Revisorer

Föreningens revisorer har varit John Engdahl och Ingrid Zeisig-Hellman med Lars Sarberg som suppleant.

Valberedning

Valberedningen har bestått av Johannes Hammerman (sammankallande), Ingrid Karlsson och Einar Westerby.

Arkivgruppen

Ledamöter i arkivgruppen har varit Algot Brun (sammankallande), Ingeborg Andersen, Maria Broman, Hjalmar Hallman, Ingeborg Opstad, Hans Selin och Maria Wallin.

Beträffande gruppens arbete hänvisas till efterföljande verksamhetsberättelse.

Byggeråd

Byggerådets representanter för de olika estlandssvenska orterna har varit:

Runö (tillika sammankallande)	Tomas Dreijer
Ormsö	Johan Engdahl och Johan Landman
Nuckö	Linda Aman och Johannes Bombas
Rickul	Hjalmar Stenberg
Korkis och Vippal	Alexander Samberg och Alfred Nordström
Rågöarna	Ingeborg Andersen och Sigrid Öström
Nargö och Reval	Edith Svensson

Valdemar Söderlund (Rickul) har i Eskilstuna varit representant för samtliga estlandssvenska orter. I övrigt hänvisas till separat verksamhetsberättelse för byggerådet.

Organisationsgrupp

Organisationsgruppen har under året bestått av Inger Nemeth, Arnold Lindgren och Ronnie Ericson (fotograf).

Kustbon

Tidskriften utkom även 1986 med sedvanliga fyra nummer och fullbordar därmed sin 43:e årgång i Sverige. Därjämte utkom under året ett register över Kustbons innehåll under åren 1964—1983. Registret kunde utges med benäget ekonomiskt stöd av Riksföreningen Sverige-kontakts Estlandsutskott. Edvin Lagman har varit redaktör och Hugo Mickelin redaktionssekreterare. I övrigt har redaktionsgruppen bestått av Thomas Lorentz (sammankallande), Tomas Dreijer och Göran Treiberg.

Antalet prenumeranter per den 31 december 1986 var 1 446.

SOV:s och Kustbons expedition

På föreningens och Kustbons expedition har under hela året på halvtidsbasis arbetat Christina Ben Salah och fr o m 1 november 1986 på trekvartsbasis Anneli Jonasson. Föreningen har i bidrag från AMS erhållit 90 % av dessa båda personers löner och sociala kostnader.

Forts från sid 19

rabatterna, där ljuvliga blommor frodats fordom. Alla rum i slottet voro omöblerade, och tidens tand, fukt o.a. hade fullbordat förstörelseverket. Då jag besökte slottet var ett enda rum bebott. Där uppehöll sig för tillfället direktören för Hotell Salong i Hapsal. Han hade delirium, och portvaktsparet skötte om honom.

Jag kunde icke undgå att tänka på hur all denna härlighet en gång då den tillkom vållat öbefolkningen oerhörda lidanden. Befolkningen var ju helt och hållet prisgiven åt tyskarnas godtycke, och man kan gott förstå esternas och svenskarnas hat mot de baltiska baronerna.

År 1902 var Wormsö fullkomligt svenskt. Endast i Hulu by ägdes tvenne av de tretton gårdarna av ester. Dessa och deras barn lärde sig icke svenska, utan grannarna måste meddela sig med dem på bruten estniska. Jag besökte ett otal gårdar, och överallt lade jag märke till, att rummen voro så gott som tomma. Pastor Melin sade, att detta kom sig av att godsherrn förr brukade tillägna sig allt lösöre som bönderna förvärvade. Därför underlät bönderna att möblera sina rum. Sängar, ett bord, ett par stolar, det var allt som fanns i ett vanligt Wormsöhem.

Ön är platt som en pannkaka. Invid prästgården har man under årtionden samlat potatisblast, allt möjligt avfall från köket, mull, stenar m.m. och på detta sätt lyckats få till stånd en liten kulle. Från denna har man en storartad utsikt över pannkakslandet.

Öborna äro ståtliga och vackra, vanligtvis med blåa ögon och blont hår. Språket är uråldrigt. När jag frågade en storbonde, huru många invånare ön hade, svarade han: »Vi är tritusen själar», — »själar» naturligtvis med tjockt l-ljud.

Pastor Melin var mycket stolt över sin svärfar, som var filosofie magister från Helsingfors universitet. Under sommarmånaderna var han placerad på en av de små holmarna, som kallades Panschorna, alldeles nära Wormsö. Där bodde han ensam i en lada. Denna isolering var nödvändig för att han icke skulle komma över sprit. En gång i veckan fördes det mat till honom. En söndag efter gudstjänsten, då jag och pastorn begåvo oss dit ut på en sådan mat-expedition, befann sig f.d. kyrkoherden på Wormsö där. Vi stego i land, vandrade i riktning mot ladan, där den lärde magistern logerade, och hittade genast en tömd ölkorg. Melin såg en smula be-

Forts på sid 21

Fr o m den 15 september 1986 arbetar därefter på expeditionen Eugenie Silberberg, bördig från Runö, med tolv timmar per vecka. För detta arbete utgår viss ersättning, som får betraktas som symbolisk, direkt från föreningen. Arbetet har därmed en ideell karaktär i likhet med det arbete som utförs av föreningens olika grupper.

Föreningens ekonomi

Föreningens ekonomiska ställning framgår av följande utdrag ur räkenskaperna:

Vinst- och förlusträkning 1986:

Löner (egen andel)	10.364:—	Medlemsavgifter	144.132:20
Omkostnader	154.514:35	Finansiella intäkter	39.772:98
Årets vinst	19.026:83		
Summa	183.905:18		183.905:18

Balansräkning den 31 december 1986:

Tillgångar		Skulder	
Kassa	1.000:—	Kortfrist skulder	94.944:30
Bank	331.795:11	Fonder o eget kapital:	
Obligationer	59.880:—	H o L Pöhls Minnesfond	59.880:—
Andelar i obl fond	100.000:—	D:o avkastning	2.977:40
Kortfrist tillgångar	21.656:—	Insamlade medel	216.687:77
Inventarier	1:—	Bokens reservfond	121.392:30
Postgiro	576:49	Årets resultat	19.026:83
	514.908:60		514.908:60

Arrangemang under året

- Föreningens årsmöte hölls den 19 april 1986 i Eesti Maja, Wallingatan 34, Stockholm. Som inledning hade Lilian Bles-Petersson och hennes söner Rolf och Ove en sång- och musikstund.
- Årets hembygdsdag firades i SL-restaurangen, Blåsut, Stockholm, den 30 augusti. Två föredrag stod på programmet: Svante Lagman talade om estlandssvensk folkmusik och Manfred Westerblom om Svenska Gymnasiet i Hapsal. I samband därmed överlämnades årets estlandssvenska kulturstipendium till Viktor Aman.
- Föreningens sedvanliga höstfest arrangerades i SL-restaurangen den 8 november.
- I samarbete med Estlandsutskottet anordnade styrelsen ett symposium för ett 25-tal av föreningens funktionärer den 22 mars i våra lokaler, Vikingagatan 25, Stockholm. Medverkande var Thomas Lorentz (allmänt och folklore), Viktor Aman (estlandssvensk kulturhistoria), Jörgen Hedman (arkiv och släktforskning), Monica Ahlström (den nya estlandssvenska generationen) och Elmar Nyman (estlandssvenskarna i dag).
- Hembygdskväll. I anslutning till att bygderådets Nuckö-medlemmar avslutat sitt kartläggningssarbete anordnades en *Nuckökväll* i Eesti Maja den 5 april. Med hänsyn till områdets tvåspråkighet förekom även inslag på estniska.
- Estlandssvensk kyrkodag firades i Immanuelskyrkan, Stockholm, den 18 oktober. Vid gudstjänsten medverkade Gunnar Hörnström och Elisabeth Westerberg med betraktelser och Thomas och Brigitta Lorentz med sång och pianomusik. Kyrkans organist Olle Waldner ackompanjerade församlingssången på orgel, varvid särskilt kan nämnas Ormsö-koralen "Du som fromma hjärtan värdar", som efter mer än 100 år åter fått klinga under en kyrkas valv.

Forts på sid 21

Rapport beträffande Bygderådets verksamhet under 1986

Bygderådet har varit samlat tre gånger under året varav en gång tillsammans med Arkivgruppen. Flera telefonkontakter har även styrelsens medlemmar haft med varandra under året beträffande verksamheten.

Att iordningställa bildarkivet kommunvis har varit bygderådets huvuduppgift under året. Detta arbete pågår och väntas bli färdigt under vårvintern 1987.

Sammanställning av materialet beträffande Birkas folkhögskola håller på att utskrivas. Denna skall slutgiltigt granskas av sakkunnigt folk från de olika bygderna beträffande elevernas namn och gårdsnamn.

Förstoringar av foton, som finns i SOV:s arkiv håller på att kompletteras med förklarande text.

Bygderådet har även medverkat i förarbetet till Korkis- och Vippalkvällen. Dessa orter skall presenteras under vårvintern 1987.

Intervjuer och bandinspelningar med folk från hembygden skall fortsätta. Foton o dyl som anses ha historiskt värde skall samlas och avfotograferas.

Stockholm 1986-02-05

Tomas Dreijer

G. Den 29 oktober arrangerades i samarbete med Sverigekontakts Stockholmsavdelning "En afton med Ing-Marie Loman" (lektor i svenska vid Åbo Akademi) över ämnet "nedteckningar vid samtal med estlandssvenskar i Stockholms hamn en sommar på 1800-talet".

H. Hemslojdsträffarna på Vikingagatan med hemslojd och handarbete har fortsatt under vår- och höstterminen.

Hans och Lydia Pöhls Minnesfond

Fondens kapital, som förvalts av SOV, framgår av balansräkningen. Årets kulturstipendium uppgick till 6 000 kr, fördelat på 2 000 kr från vardera H och L Pöhls Minnesfond, Estlandsutskottet och SOV. Därutöver har från fonden ett antal arbetsstipendier utdelats.

Övrigt

Arbetet med utgivningen av boken "Estlandssvenskar minns" (resultatet av ungdomstävlingen 1984) har nu avslutats och boken beräknas vara färdigtryckt i mars 1987.

Med Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala pågår underhandling om kopiering av Nils Tibergs ej utgivna estlandssvenska ordbok. Bidrag till kostnaden är utlovat av Estlandsutskottet och SOV.

Genom bidrag från Kungliga Patriotiska Sällskapet har mikrofilmning av för estlandssvenskarna intressant arkivmaterial i Marburg, Västtyskland, kunnat beställas. Arbetet härmed pågår.

Under hösten 1986 har en pensionärsgrupp med namnet "Estlandssvenskarnas Seniorgrupp" (ESG) bildats. Gruppen skall bli en inventera problem och luckor som finns i materialet kring vårt kulturarv. Gruppen har femtio medlemmar.

För att hålla sin gamla dialekt vid liv har ett tiotal runöbor börjat samlas på Vikingagatan. Förhoppningsvis kan uppgifter börja nedtecknas om hantverk, seder och bruk ramsor m m. Även bandinspelningar borde komma till stånd.

I föreningens lokaler på Vikingagatan börjar biblioteket nu ta form och iordningställandet av arkivet pågår för fullt. Likaså pågår kartläggning och dokumentation av alla föreningens bygdeföremål.

Styrelsen vill till sist rikta ett varmt tack till alla som velat gynna föreningen och dess huvuduppgift att samla och vårda material om estlandssvenskarna samt till alla som visat intresse för vår gemenskap, bevisat våra sammankomster och prenumererat på Kustbon. Vi vill särskilt tacka alla dem som stött föreningens verksamhet med penningbelopp, andra gåvor och praktiskt arbete.

Stockholm den 5 februari 1987.

Thomas Lorentz

Monica Ahlström
Algot Brun
Tomas Dreijer

Manfred Hamberg
Inger Nemeth
Bertil Westerman

Sammandrag av arkivgruppens verksamhetsår 1986

Arkivgruppen har haft sju protokollförda arkivträffar, men dessutom ett stort antal arbetsdagar och -kvällar.

- Det pågår ett arbete med att översätta rubrikerna till svenska ur Paul Aristes Estlandssvenska Folkloresamling.
- Genom upprop i Kustbon har arkivgruppen efterlyst utgivna Kustbon mellan 1918 och 1944. Anledningen till detta är att vi vill ha en komplett sats av alla Kustbon från 1918 till dags dato.
- Vi har beslutat att kartotek skall upprättas med beskrivning av bygdeföremål. Arbetet startade den 24 september 1986 — stort arbete.
- Enligt undersökning visar det sig att när kvinnor gifter sig och när andra ändrar efternamn då är det svårt att hitta personerna. Med anledning av detta upprättas dubbla registerkort i sådana fall.
- Totalt har vi registrerat 17 st 16 mm-filmer och 5 st 8 mm-filmer. Det finns titlar till varje film, men en del filmer saknar namn på fotografen.
- Alla böcker (de vi säljer) och fotoförstor-

ingar har sorterats in hyllor. Registrering och beskrivning av förstoringar kvarstår.

- Arbetet med beskrivning av textilierna och upprättandet av kartotek fortsätter enligt plan.
- Cirka 100 böcker till biblioteket har inventerats och registrerats.
- Ett tidsenligt biblioteksskåp har tillverkats av en duktig snickare från Ormsö, och är nu på plats i SOV:s lokaler.
- En ny, trevlig monter har iordningställts med barnkläder och några textilier.
- En liten men trevlig monter har iordningställts för pokaler och smycken.
- Men den "sista" montern som har iordningställts under 1986 för "skuar" är också mycket tilltalande. I den utställer vi "skuar" från Ormsö, Rågåarna, Rickul och Runö, samt säljaktshandskar från Runö.
- Det mesta arbetet med biblioteket har slutförts och vi räknar med att starta utlåning den 15 februari 1987.

Algot Brun

Forts från sid 20

svärad ut. Vi gingo vidare. Tömnda ölbuteljer markerade vägen. Magistern sov tungt. Melin väckte honom. Han raglade ut ur ladan. Vi presenterades för varann, men något samtal kom icke till stånd. Några latinska glosor var allt vad han fick fram, han var stupfull.

Snart lämnade vi holmen och begävo oss hemåt. Melin var nedstämd och grubblade över huru gubben hade fått öl ut till holmen.

En söndag bevistade jag gudstjänsten i Wormsö kyrka. Vi voro endast 7 åhörare. Orsaken till att allmogen höll sig borta från kyrkan uppgavs av Melin vara den, att otaliga av Sveriges frikyrkliga med sina predikanter härjade på ön. Detsamma sade öns president, som jag blev föreställd för sedan han sluppit ut ur kurran.

Från Wormsö återvände jag över Hapsal och Reval till Helsingfors".

Anm: Mag Nordqvist som nämns i art är A J Nordgren.

Red

Estlandssvenskar

glöm ej bort de finlandssvenska festligheterna i Stockholm i slutet av maj detta år. Det är i första hand veckan på Skansen, men vid Skeppsbron kommer den legendariska "Pommern" från Mariehamn att lägga till den 23 maj som "ledare" för en eskader med ett hundratal båtar av olika slag. Kl 11.00 börjar festligheterna på Skansen, dag efter dag. Söndagen den 31 maj är hela Finlands dag, den sista på Skansen. Då kommer hela den finländska kulturens mångfald att presenteras.

Nästan varje dag blir det lunchprogram i Kungsträdgården. Det kommer att bli konserter i Stockholms kyrkor och i Berwaldhallen m m.

Allt detta framgår av FRIS-Nytt (tidsskrift för Finlandssvenskarnas Riksförbund i Sverige).

Under ovan nämnd tid kommer det eventuellt att finnas ett behov av att in-kvartera funktionärer som kommer till Stockholm för att arbeta på Skansen.

Finns det någon som kan ta emot en gäst i sitt hem under några dagar? Ring i så fall till Anna-Christina Wahlström, tel 08-62 24 51 efter kl 18.00.

HM-TL

Till minne av Edith Nordgren

Edith Elvira Nordgren föddes på Runö den 13 maj 1933 och avled efter en kort tids sjukdom den 24 december 1986, på Södersjukhuset i Stockholm.

Efter avslutad utbildning fick Edith Nordgren anställning på KF:s huvudkontor i Stockholm som kontorist och blev där sedermera sekreterare, en befattning som hon innehade ända till sin bortgång.

Runöbornas Förening har genom Edith Nordgrens bortgång förlorat en av sina trognaste medlemmar, och man kan nog utan överdrift säga att föreningens verksamhet till stor del sköttes av Edith. Som den yrkesmänniska hon var, utsågs hon till föreningens sekreterare när denna bildades för ett kvarts sekel sedan, och hon omvaldes därefter regelbundet vartannat år.

Vi som var Ediths kamrater i föreningsstyrelsen har inte bara förlorat en uppskattad och kunnig styrelsemedlem, utan också en mycket god vän; och vi har anledning att med mycket stor tacksamhet minnas vad Edith har utträtt genom åren. Vi kommer att sakna henne.

Henrik Melin

Ordförande i Runöbornas Förening

Familjenytt

Födda

En dotter, Jenny Maria Anett, den 3 april 1986 i Uppsala. Åsa och Ulf Åkerblom, Alunda.

En son, Fredrik Göran, den 24 januari 1987 i Uppsala. Lena och Göran Westerman, Saringe.

Döda

Edvard Bergman, född den 26 december 1909 på Nuckö; avliden den 15 december 1986 i Uppsala.

Maria Benholm, född Förberg, den 15 september 1899 på Ormsö; avliden den 14 november 1986 i Stockholm.

Johanna Deemus, född Luks den 27 december 1897 i Rickul; avliden den 8 november 1986 på Lidingö.

Alide Greisman, född Sedman den 5 april 1892 på Nuckö; avliden den 28 januari 1987 i Stockholm.

Edvard Grundsten, född den 9 augusti 1919 på Ormsö; avliden den 22 december 1986 i Nacka.

Hennike Pihl, född Henni den 6 augusti 1913 på Nuckö; avliden den 20 december 1986 i Stockholm.

Katarina Pihlman, född den 19 februari 1898 på Ormsö; avliden den 30 januari 1987 i Spånga.

Katarina Steffensson, född Anders den 9 februari 1896 på Runö; avliden den 11 november 1986 på Lidingö.

Martha Tennisberg, född den 1 januari 1894 på Nuckö; avliden den 29 november 1986 i Stockholm.

Min käre Make,
Far och Farfar

Lars Friberg

* 4 juni 1909 på Ormsö

† 12 januari 1987 i Älvsjö

har lämnat oss

KATARINA

Holger och Birgitta

Helena och Jörgen

Systrar och syskonbarn

Släkt och vänner

*Du går ifrån oss
men är ej borta
i våra tankar
Du lever kvar*

Tack och farväl!

Vår älskade Mor
Mormor och Svärmor

Katarina Fällman

* 22 mars 1893

har i dag stilla insomnat

Hägersten 26 januari 1987

Sörjd och saknad av

BARN

Barnbarn

Släkt och vänner

*Nu vill jag bryta upp
Nu vill jag hädan fara
och komma till det land
där mig är gott att vara
Jag kämpat länge nog
med brister och besvär
Nu längtar jag till ro
och Gud mig ro beskär.*

När det gäller gravvårdar och fackmässigt gravvårdsarbete av alla slag kan Ni med förtroende vända Er till

BILDHUGGARE

H. RAUDSEPP

MÅNDAGSVÄGEN 44 Tel. 08/942177

FARSTA

Ring och hör våra priser

Rabatt på sten 300:—

Gravering av namn 150:—

Reducerade priser för pensionärer

Anders Westersten, född den 28 juni 1904 på Nuckö; avliden den 19 januari 1987 i Stockholm.

Johannes Vinter, född den 20 december 1899 i Korkis; avliden den 13 januari 1987 i Kumla.

Olga Westerholm, född den 21 oktober 1898 i Rickul; avliden den 6 januari 1986 i Uppsala.

Vår kära Syster

Edit Nordgren

* 13 maj 1933
† 24 december 1986

LENA och CARL-AXEL
IVAR och EVA
Christina Helena
Annika
Släkt och många vänner

*Du var så god, Du var så glad
Du lämnar bara ljusa minnen kvar
Tack för allt vad Du oss skänkt
Vi vet Du alltid på oss tänkt
Varför?*

Min älskade make

Gunnar Norrman

* 27 mars 1929 i Korkis, Estland
har i dag hastigt lämnat mig.

I min stora sorg och saknad deltagar syskon med familjer, övrig släkt och vänner.

Vi bevarar Ditt ljusa minne i tacksamhet.

Kumla den 22 januari 1987

Rita

*Minnet lever, det kan ej jordas,
Det kan ej gömmas bland stoft och grus.
Nej, det ska leva i fågelsången,
i blomsterdof och i vindens sus.*

Vår älskade lilla Mamma,
Mormor och Farmor

Elvine Westerbom

* 21 december 1896

har i dag stilla insomnat. I ljus och tacksamt minne bevarad av oss, syskon, övrig släkt och vänner.

Eskilstuna den 4 november 1986

HILDA och EVERT
GRETE-MARIE
AXEL och ELSA
KARIN och ÅKE
Barnbarn
Barnbarnsbarn

*Kring Ditt stoft står barnaringen
tårar falla ödmjukt sakta
Vi vill alla riktigt tacka
för vad gott Du gjort för oss i gången
tid.
Blott en Mor och sedan ingen.
Vila, vila i frid.*

Vår älskade Mamma,
Mormor och Farmor

Johanna Söderholm

* 15 september 1905 på Nuckö

har i dag fått flytta till sitt himmelska hem.

Sörjd och saknad av oss, övrigt släkt och vänner samt Filadelfiaförsamlingen.

Falköping den 20 december 1986

KAREN och BENGTT
Ann, Per, Johan
MAJ-LIS
Rose-Marie och Thomas
Robert
LYDIA och LARS
Barnbarnsbarnen

*När min vandring här evigt slutad är,
Får jag vakna där hos min Fader kär.
I hans trygga borg, långt från nöd och sorg,
Fri från jordens tvång, får jag sjunga
den nya sång.
Tack för all kärlek och omtanke.*

Födelsedagar april—juni 1987

85 år

Johan Alkvist, född den 14 april 1902, Ormsö
Johan Rosenblad, född den 15 april 1902, Ormsö
Anders Mark, född den 29 april 1902, Ormsö
Lars Beckman, född den 18 maj 1902, Ormsö
Johannes Puskov, född den 18 maj 1902, Nuckö
Johanna Kaasik, född Timmerman den 19 maj 1902, Reval
Karin Beckman, född Wikström den 27 maj 1902, Ormsö
Julia Stahl, född den 14 juni 1902, Rickul

80 år

Harald Felix Erik, född den 7 april 1907, Reval
Ly Öunapuu, född Saarepera-Lindsbach den 16 april 1907, Korkis
Alfred Gunnar Rosen, född den 16 maj 1907, Nargö
Maria Gärdström, född Appelblom den 18 maj 1907, Ormsö
Emma Marks, född Erkas den 19 maj 1907, Odensholm
Manfred Reinhard Luther, född den 24 maj 1907, Nargö

Vår kära

Birgitta Öman

f Stenhölm

* 4 januari 1897 på Ormsö, Estland
† 31 december 1986 i Stockholm

ÄLSKAD — SAKNAD

Syster AGNETA

Syskonbarn
Släkt och vänner

*Djupt Du slumrar på Ditt läger
gränat huvud lagt till ro
Efter slutad dag Du äger
frid i vilans lugna bo
Fri Din ande lämnat världen
fri från kampen tung och hård
Tag vår hälsning med på färden
in i Herrens tempelgård*

*Två ögon slutits, två händer kära
har lagts till vila i evig frid*

Mari Gunnar Håkan

Johannes Lindkvist, född den 28 maj 1907, Ormsö
 Maria Hultman, född Vidgren den 28 maj 1907, Ormsö
 Anders Blomkvist, född den 6 juni 1907, Ormsö
 Adolf Luther, född den 13 juni 1907, Nargö

75 år

Ferdinand Pihel, född den 3 april 1912, Nuckö
 Viktor Aman, född den 6 april 1912, Nuckö
 Agneta Kornblom, född Byman, den 7 april 1912, Ormsö
 Alma Wennberg, född Grundsten den 13 april 1912, Ormsö
 Gottfrid Stenberg, född den 17 april 1912, Rickul
 August Blees, född den 24 april 1912, Nuckö
 Arthur Blees, född den 27 april 1912, Nuckö
 Aliide Vaigur-Viksten, född Reets den 27 april 1912 i Röithel
 Verner Edvin Luther, född den 4 maj 1912, Nargö
 Elmar Vesterholm, född den 20 maj 1912, Rickul
 Agneta Björkman, född Lilja den 24 maj 1912, Ormsö
 Oskar Puu, född den 27 maj 1912, Reval
 Katarina Aspelin, född Friberg den 27 maj 1912, Ormsö
 Paulina Fagerlund, född Klingberg den 31 maj 1912, Rickul
 Linda Pahk, född Lepp den 3 juni 1912, Hapsal
 Linda Fagerström, född Söderman den 6 juni 1912, Vippal
 Eugen Kirshakov-Vestersten, född den 12 juni 1912, Nömme
 Valentin Reose, född den 30 juni 1912, Reval

70 år

Emil Lindkvist, född den 4 april 1917, Ormsö
 Gottfrid Berkqvist, född den 21 april 1917, Rickul
 Adolf Thomsson, född den 27 april 1917, Nuckö
 Manfred Westerblom, född den 3 maj 1917, Nuckö
 Aline Westerholm, född Ekman, den 14 maj 1917, Rickul
 Erich Alexander Kesküla, född den 13 juni 1917, Baltischport
 Lilly Söderlund, född den 20 juni 1917, Reval

65 år

Elin Ingrid Engman, född den 2 april 1922, Rickul
 Ellen Dagmar Lindström, född den 4 april 1922, Ormsö
 Virginia Ingeborg Dovkont, född den 19 april 1922, Reval
 Anders Alexander Massalin, född den 21 april 1922, Ormsö
 Helga Kilk, född Taman den 28 april 1922, Korkis
 Ellen Jöers, född den 6 maj 1922, Nuckö

Olivia Ingeborg Polberg, född den 8 maj 1922, Rickul
 Agneta Ingeborg Johansson, född Dreiman den 14 maj 1922, Nuckö
 Elna Anita Kaup, född Tammik den 18 maj 1922, Nargö
 Ants Hansson, född den 19 maj 1922, Dorpat
 Helge Ivar Friberg, född den 20 maj 1922, Ormsö
 Johan Enkel, född den 26 maj 1922, Ormsö
 Amanda Anis, född Vinter den 3 juni 1922, Korkis
 Armilde Fogelqvist, född Laning den 7 juni 1922, Nuckö
 Alice Viksten, född Laning den 7 juni 1922, Nuckö
 Hilda Maria Strandsten, född den 13 juni 1922, Ormsö/Rickul
 Rolf Boris Mühlberg, född den 16 juni 1922, Reval
 Ivar Lundkvist, född den 28 juni 1922, Ormsö
 Meinhard Edvin Zeisig, född den 28 juni 1922, Nuckö
 Irene Vilsaar, född Vinter den 28 juni 1922, Korkis
 John Egil Sigvard Berggren, född den 29 juni 1922, Ormsö
 Miralda Henrietta Schlborg, född Rosen den 30 juni 1922, Nargö

60 år

Irene Persson, född Stahl den 26 april 1927, Rickul
 Elmar Valfrid Niibon, född den 1 april 1927, Nuckö
 Evi Liiver, född Niinemets den 4 april 1927, Neve
 Lydia Beckman, född den 9 april 1927, Ormsö
 Leida Armilda Åkerblad, född Stahl den 14 april 1927, Rickul
 Harald Targama, född den 15 april 1927, Neve
 Johannes Edvard Söderkvist, född den 16 april 1927, Ormsö
 Ingeborg Adele Jensen, född Vaksam den 20 april 1927, Ormsö
 Hilda Dagmar Städ, född Ahlström den 22 april 1927, Ormsö
 Ivar Sanfrid Backman, född den 28 april 1927, Rickul
 Oskar Alros, född den 29 april 1927, Ormsö
 Erhard Sigfrid Dreiman, född den 29 april 1927, Nuckö
 Sylvia Ester Larsson, född Dreiman den 29 april 1927, Nuckö
 Arthur Anders Grönman, född den 1 maj 1927, Ormsö
 Tonja Karlsson, född Söderholm den 1 maj 1927, Nuckö
 Ulv Masing, född den 6 maj 1927, Abja
 Rut Irmelia Dorit Fopiano, född Rosen den 8 maj 1927, Reval
 Lydia Ahlström, född Beckman den 12 maj 1927, Ormsö
 Edith Linnea Orlov, född Vesterberg den 13 maj 1927, Rickul
 Elin Maria Pettersson, född Nyblom den 14 maj 1927, Runö

Melita Ida Olsson, född Österlin den 15 maj 1927, Ormsö
 Einar Koinberg, född den 20 maj 1927, Nuckö
 Ellen Hammarberg, född Lagman den 21 maj 1927, Rickul
 Salme Albert, född den 28 maj 1927, Nuckö
 Henning Bertil Hilding Hamberg, född den 30 maj 1927, Ormsö
 Katarina Elfrida Johansson, född Storholm den 2 juni 1927, Ormsö
 Axel Algot Beckman, född den 5 juni 1927, Ormsö
 Sven Albert Brunberg, född den 6 juni 1927, Rickul
 Johannes Gottfrid Mark, född den 11 juni 1927, Ormsö
 Axel Edvin Österberg, född den 12 juni 1927, Ormsö
 Agneta Elvine Persson, född Vesterström den 15 juni 1927, Ormsö
 Sven Mathias Viberg, född den 15 juni 1927, Rickul
 Brita Elisabeth Mattson, född den 21 juni 1927, Pernau
 Elmar Taman, född den 22 juni 1927, Korkis
 Alfred Granback, född den 26 juni 1927, Rågöarna
 Elna Gunhild Johansson, född Adelman den 26 juni 1927, Rickul
 Hjalmar Heyman, född den 28 juni 1927, Odensholm

50 år

Gunnel Ingegärd Lilja, född den 4 april 1937, Ormsö
 Inga Maria Westerholm, född den 5 april 1937, Rickul
 Alrik Sigvard Fält, född den 9 april 1937, Ormsö
 Inga Ottilia Luks, född den 24 april 1937, Odensholm
 Ivar Stenberg, född den 27 april 1937, Rickul
 Elmar Nyman, född den 28 april 1937, Nuckö
 Maj-Britt Ingeborg Liljeros, född den 2 maj 1937, Ormsö
 Emma Vood, född den 3 maj 1937, Pernau
 Raul Thomas Vood, född den 3 maj 1937, Pernau
 Ivar Olep, född den 4 maj 1937, Vippal
 Ingvar Edvin Bäckman, född den 6 maj 1937, Ormsö
 Ragnar Elmar Ernst Tammgren, född den 8 maj 1937, Ormsö
 Beda Gunhild Norling, född Svedberg den 16 maj 1937, Ormsö
 Linnea Maria Blomkvist, född den 18 maj 1937
 Ingvar Stig Nee, född den 19 maj 1937, Ormsö
 Elin Lilja, född den 8 juni 1937, Ormsö
 Erling Oskar Koinberg, född den 9 juni 1937, Rickul
 Ingvar Johannes Rosenblad, född den 30 juni 1937, Ormsö
 Ullar Luther, född den 18 juli 1937, Nargö